

*Μιχάλης Γ. Τρίτος*

---

ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ ΤΕΡΠΟΣ  
Ο ΜΟΣΧΟΠΟΛΙΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ

Ο Νεκτάριος Τέρπος, ο βλαχόφωνος βορειοηπειρώτης Διδάσκαλος του Γένους, ανήκει στους λογίους και έναρέτους κληρικούς που διακρίθηκαν στα μέσα της ιη΄ εκατονταετηρίδας<sup>1</sup>. Μέ τους αγώνες και τη γενικότερη πνευματική του δραστηριότητα συνέβαλε αποφασιστικά στην ανάσχεση του κύματος του εξισλαμισμού και στην αποφυγή του εκτουρκισμού στις ΒΔ ακριτικές περιοχές του ελληνικού χώρου.

Γεννήθηκε τό 1690 στή θεοφρουρητη<sup>2</sup>, όπως ο ίδιος τήν ονομάζει, Μοσχόπολη τής Βορείου Ήπειρου από αρχοντική οικογένεια εκλατινισμένων και εξαλβανισμένων προγόνων, που αποκαλούνται αρβανιτόβλαχοι, αλλά πάντοτε ήσαν ακραιφνείς Έλληνες<sup>3</sup>. Η οικογένεια Τέρπου ήταν από τίς διασημότερες τής Μοσχοπόλεως και μέλη της αναφέρονται παντού.

Τά πρώτα γράμματα έμαθε στα ονομαστά σχολεία τής γενέτειράς του και τά ολοκλήρωσε στην περίφημη Νέα Ακαδήμεια τής Μοσχοπόλεως<sup>4</sup>, ή όποία αναδείχθηκε σ' ένα από τά σπουδαιότερα πνευματικά ιδρύματα του «έν αιχμαλωσία» εύρισκομένου Γένους.

Τό 1709 ό Νεκτάριος Τέρπος βρίσκεται στην Σκήτη τής Αγίας Άννας στό Άγιο Όρος, στα κατάστιχα τής όποίας μνημονεύεται ως *Νεκτάριος Ιερομόναχος Βοσκοπο-*

1. Μελετίου, *Έκκλησιαστική Ιστορία, τ. Δ΄*, Βιέννη 1795, σ. 146. Πρβλ. Άνδρέου Παπαδοπούλου-Βρετού, *Νεοελληνική Φιλολογία, τ. Α΄*, έν Αθήναις 1854, σ. 248· Κων. Σάθα, *Νεοελληνική Φιλολογία*, Άθήναι 1868, σ. 603· Κων. Κούρκουλας, *Η θεωρία του κηρύγματος κατά τούς χρόνους τής Τουρκοκρατίας*, Άθήναι 1957, σ. 28 και Παν. Άραβαντινού, *Βιογραφική Συλλογή Λογίων τής Τουρκοκρατίας*, Ίωάννινα 1960, σ. 202.

2. Νεκταρίου Τέρπου, *Βιβλίον καλούμενον Πίστις, αναγκαίον εις κάθε άπλοΐν άνθρωπον, βεβαιωμένον από προφήτας, Εϋαγγέλιον, Αποστόλους και άλλους σοφούς Διδασκάλους. Εισί δε και άλλοι Λόγοι εκλεκτοί εις άφέλειαν τών αναγιγνωσκόντων, ως φαίνεται έν τῷ Πίνακι, μεταγλωτισθέντες εις άπλήν φράσιν. Προσετέθη και ή Σφραγίς, ήτοι Βούλλα του Μακαριωτάτου Πάπα Λέοντος του Δεκάτου. Νεωστί μετατυπωθέν, εις κοινήν τών Ορθοδόξων άφέλειαν*. Ένετίησιν 1779, σ. 3. Πρβλ. Max Demeter Peyfuss, *Die Druckerei von Moschopolis, 1731-1769*, Wien 1996, σ. 81.

3. Άχ. Γ. Λαζάρου, *Βόρειος Ήπειρος (Ιστορία-Πολιτισμός)*, Άθήνα 1990, σ. 31.

4. Παν. Άραβαντινού, *Περιγραφή τής Ήπειρου, τ. Α΄*, Ίωάννινα 1984, σ. 123. Πρβλ. του ίδιου, *Ιστορία τής Έλληνικής Παιδείας παρ' Έλλησιν*, Ίωάννινα 1986, σ. 138. και Ματ. Παρανίκα, *Σχεδιάγραμμα, έν Κωνσταντινουπόλει 1867*, σ. 81.

λίτης. Είχε τόσο πολύ καταξιωθεί ως θεολογική αυθεντία στο "Άγιο Όρος, ώστε ο Θεοδώρητος στά προλεγόμενα της Έρμηνείας της Άποκαλύψεως, ή οποία εκδόθηκε στη Λειψία τό 1800, δέν δίστασε νά επικαλεσθεί τή μαρτυρία του<sup>5</sup>.

Μετά τό "Άγιο Όρος άρχικά έγκαταστάθηκε στην περίφημη μονή του Όσίου Ναούμ Άχρίδος<sup>6</sup> και στη συνέχεια στο ιστορικό μοναστήρι της Παναγίας Άρδενίτσας ή Άρδευούσης<sup>7</sup>, πού δεσπόζει στην πεδιάδα της Μεγάλης Μουζακιάς και είναι μιά από

5. Έϋλ. Κουρίλα, «Γρηγόριος ό Άργυροκαστρίτης», *Θεολογία* 11 (1933) 45.

6. *Ό.π.*

7. Η Ίερά Μονή Άρδενίτσας ή Άρδευούσης ή Άνδρονίτσας, ή οποία τιμάται στο όνομα του Γενεσίου της Ύπεραγίας Θεοτόκου, βρίσκεται στο κέντρο της μεγάλης πεδιάδος της Μουζακιάς, στην κορυφή λοφώδους σχηματισμού. Η όνομασία Άρδευούσα όφείλεται στο ότι ή Παναγία θεωρείται προστάτιδα της γεωργίας, δηλαδή των άρδεύσεων, ιδιαίτερα της Μεγάλης Μουζακιάς, πού εκτείνεται άνάμεσα σε τρεις ποταμούς και είναι ή περίφημη γιά τή γονιμότητα και τόν πλοΰτο της πεδιάδα της Άλβανίας.

Η Μονή Άρδενίτσας είναι κτίσμα της έποχής των Δεσποτών της Ήπειρου. Τά λοιπά κτίσματα, όπως σώζονται σήμερα, είναι μεταγενέστερα. Πάνω από τήν έξωτερική πύλη της Μονής, ή οποία έχει μορφή άψιδωτής καμάρας, άναγράφεται ή χρονολογία 1744. Στόν μεγάλο κώδωνα, πού στεγάζεται σε τετράωρο μεταγενέστερο κωδωνοστάσιο, ύπάρχει ή χρονολογία 1708, ενώ σε μικρότερο κώδωνα έχουμε τή χρονολογία 1738.

Τό καθολικό της Μονής, πού άνακαινίσθηκε τό 1744, είναι μιά μεγάλη βασιλική του 18ου αιώνα μέ έξωνάρθηκα, νάρθηκα και κυρίως ναό. Στην έσωτερική πλευρά του δυτικού τοίχου διαβάζουμε: ΕΚΤΙΣΘΗ ΤΟ ΙΕΡΟΝ ΤΟΥΤΟ ΤΕΜΕΝΟΣ ΕΠΙ ΠΑΝΙΕΡΩΤΑΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΒΕΛΟΓΡΑΔΟΥ / ΚΥΡΙΟΥ ΜΕΘΟΔΙΟΥ, ΚΑΙ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΑΘΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΩΝ ΤΕ ΠΑΓΚΡΑΤΙΟΥ, ΚΛΗ/ΜΕΝΤΟΣ, ΒΙΚΕΝΤΙΟΥ, ΜΑΝΑΣΣΗ, ΜΗΤΡΟΦΑΝΟΥΣ, ΙΕΡΟΔΙΑΚΟΝΩΝ ΙΩΣΗΦ ΚΑΙ ΙΕΡΟΘΕΟΥ / ΜΟΝΑΧΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, ΘΕΟΚΛΗΤΟΥ, ΚΟΣΜΑ, ΙΩΑΚΕΙΜ, ΟΥΣ ΔΙΑ ΤΟΥΣ ΠΟΝΟΥΣ ΑΥΤΩΝ ΓΕΝΟΙΤΟ / ΕΠΙΤΥΧΕΙΝ ΤΗΣ ΟΥΡΑΝΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΕΤΟΣ ΕΚ ΤΗΣ ΕΝΣΑΡΚΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΕΝ ΜΗΝΙ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΩ / 1744, Κ.

Τό τέμπλο είναι άξιολογότατο. Οί εικόνες του είναι έργα του άγιογράφου Κωνσταντίνου Σπαθαράκου. Οί τοίχοι ζωγραφισμένοι τό 1744 μέ άγιογραφίες των Κορυτσαίων άγιογράφων Κωνσταντίνου και Άθανασίου Ζωγράφου. Ο νάρθηκας άγιογραφήθηκε άργότερα μέ άγιογραφίες λαϊκής ήπειρωτικής τεχνοτροπίας. Όπως παρατηρεί ό Γιώργος Γιακουμής, *τό εικονογραφικό πρόγραμμα σέβεται τήν τοπική άγιογραφική παράδοση, αλλά εισάγει και τά νέα λαϊκότροπα τεχνοτροπικά δεδομένα*. Η στέγη του κυρίως ναού είναι δίριχτη, κεραμοσκεπής. Τά κελλιά της επισκευάστηκαν τό 1778. Άπό τά μετόχια της σπουδαιότερο είναι της Μοσχοπόλεως.

Εϋρύτερα γνωστό έγινε τό μοναστήρι της Άρδενίτσας στις 26 Άπριλίου 1451, όταν ό Σμερντέμπεης στέφθηκε εκεί «Βασιλεύς των Ήπειρωτών και Άλβανών». Άπό τίς άρχές του 17ου μέχρι τόν 18ο αιώνα άπολάμβανε της προστασίας και οικονομικής ενίσχυσεως αδελφότητας, ή οποία ζούσε στην Πολωνία και Ούγγαρία και διατηρούσε στο όνομα της Μονής κυτίο συνεισφοράς. Επίσης σε κεντρική άγορά της Βιέννης είχε τοποθετηθεί στατήρας (καντάρι), του οποίου τά δικαιώματα από τίς διάφορες ζυγίσεις στέλνονταν στην Άρδενίτσα. Τά δικαιώματα αυτά καταργήθηκαν τό 1815. Μέ τά έσοδα εκείνα ή Μονή άσκούσε ένα πολύ σημαντικό κοινωνικό έργο. Ενίσχυε τούς πτωχούς της περιοχής και συντηρούσε σχολείο, όπου πέραν της διδασχής, προσφέρονταν στους φτωχούς μαθητές στέγη, τροφή και ένδυμασία.

Στή Μονή Άρδενίτσας έγκλεισθηκαν οί μαθητές του άγίου Κοσμά του Αιτωλού, όταν συνελήφθη και θανατώθηκε ό δάσκαλός τους (24 Αϋγούστου 1779).

Η Μονή Άρδενίτσας είναι σήμερα ένα από τά λίγα βυζαντινά μνημεία πού διασώθηκαν από τήν καταλυτική μανία του σκληρού άθεϊστικού καθεστώτος της Άλβανίας. Τόν επισκέπτη έντυπωσιάζουν τό χρυσαμένο και καλοδουλεμένο ξυλόγλυπτο τέμπλο, ό δεσποτικός θρόνος, ό άμβωνας, τό κιβώριο της Άγίας Τράπεζας και οί άριστα διατηρημένες τοιχογραφίες της.

Τελευταία τό μοναστήρι άποδόθηκε στην Έκκλησία της Άλβανίας, όπου έγκαταστάθηκε αδελφότητα από έπτά μοναχούς. Γιά τή Μονή Άρδενίτσας βλέπε: Άνθ. Άλεξούδη, *Σύντομος περιγραφή της Ίεράς Μητροπόλεως Βελεγράδων*, έν Κερκύρα 1868· Έϋλ. Κουρίλα, *ό.π.*, σ. 47· Γ. Γιακουμή, *Όρθόδοξα Μνημεία στη Βόρειο Ήπειρο*, Ίωάννινα 1994 και Μ. Γ. Τρίτου, «Ίερά Μονή Άρδενίτσας ή Άρδευούσης», *περιοδ.*

τίς ἀξιολογότερες Μονές τῆς Μητροπόλεως Βελεγράδων<sup>8</sup> (σημερινῆς Βερατίου, Αὐλῶνος καί Καννίνης).

Ἡ ζωὴ τοῦ Νεκταρίου Τέρπου συνδέθηκε ἄμεσα μέ τή Μονή τῆς Ἀρδενίτσας. Ἐκεῖ ἔζησε καί ἔδρασε γιά μεγάλο χρονικό διάστημα ὡς μοναχός, πνευματικός καί ἡγούμενος. Ὡς ἡγούμενος ὁ Νεκτάριος ἐνδιαφέρθηκε γιά τή συντήρηση καί ἀνακαίνιση τῆς Μονῆς καί τήν ἐπάνδρωσή της μέ πολλούς καί εὐλαβεῖς μοναχοὺς. Στά χρόνια τῆς διακονίας του ὡς ἡγουμένου ἡ Ἀρδενίτσα γνώρισε ἡμέρες μεγάλης ἀκμῆς καί ἀναδείχθηκε πνευματικό κέντρο τῆς περιοχῆς μέ εὐρύτατο κοινωνικό, ἐκπαιδευτικό, φιλανθρωπικό καί ἐθνικό ἔργο<sup>9</sup>. Ἦταν τόσο ταπεινός ὥστε, ὅταν ἡ ἀδελφότητα γιά ἓνα χρονικό διάστημα δέν τόν ἐξέλεξε ἡγούμενο, συμμορφώθηκε μέ τή θέληση τῆς πλειοψηφίας. Ὁ ἴδιος περιγράφει ὡς ἐξῆς τό σύνδεσμό του μέ τήν Ἀρδενίτσα: *Ἐγὼ ἔκτισα τό μισό μοναστήρι εἰς τόν καιρόν μου, ἀπόκτησα χωράφια καί ἀμπέλια, Σταυρούς καί Εὐαγγέλια χρυσά, καί ἄλλα ἱερά σκεύη, καί εἰς κοντολογία, οἱ μοναχοὶ περισσότεροὶ ἀπὸ τ' ἐμένα κουρεμένοι, καί ὁπότεν ἠθέλησαν μέ ἔβγαλαν ἀπὸ τό ἡγουμενεῖον καί ἀπὸ τό κελλίον μου, ὅπου τό ἔκτισα ἀπατός μου, καί ἀφορμὴ σκανδάλου καί ζημίας τοῦ μοναστηρίου δέν ἔκαμα καί πάλιν ὁπότεν ἠθέλησε τό κοινόβιον μέ ἔβαλαν προεστόν<sup>10</sup>.*

Μέ ὀρηκτήριο αὐτό τό μοναστήρι ὁ Τέρπος ἄρχισε τή μεγάλη ἐθνικοθηρησκευτική του δράση, ἡ ὁποία τοποθετεῖται στό χρονικό διάστημα 1720-1730. Κατά τήν περίοδο αὐτή τά περισσότερα χωριά τῶν πεδινῶν περιοχῶν τῆς Ἀλβανίας ἐξισλαμίσθηκαν. Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι κατά τό δεύτερο ἡμισυ τοῦ 17 αἰ. ὁ ἐξισλαμισμός ἐπεκτάθηκε καί σέ χωριά τῶν ὄρεινῶν περιοχῶν, ἰδιαίτερα στήν Κεντρική Ἀλβανία, καί συνεχίστηκε στά ἐπόμενα χρόνια μέ ἀποτέλεσμα νά ἐξισλαμισθοῦν τά 2/3 τῶν Ἀλβανῶν<sup>11</sup>.

Ἰσχυρός ἀνασχετικός φραγμός στήν ἐξάπλωση τοῦ ἐξισλαμισμοῦ τόν 17 αἰ. στήν Ἠπειρο καί τήν Ἀλβανία στάθηκε ὁ Νεκτάριος Τέρπος, ὁ δημοχαρέστατος καί ἀγωνιστικώτατος ἐθνοφωτιστής καί ἐθναπόστολος, ὁ ἀσυμβίβαστος καί ἀδίσταχτος στηλιτευτής τῆς τυραννίας, πού μπορεῖ νά θεωρηθεῖ πρόδρομος καί πνευματικός πατέρας τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ, πού ἤρθε ἀκριβῶς στήν ἴδια ἀκριτική περιοχὴ νά ὀλοκληρώσει τό ἔργο τοῦ Τέρπου καί νά τό στεφανώσει μέ τό μαρτύριό του<sup>12</sup>. Ἡ δράση του ἦταν ἔντονη στά Τρίκαλα, τήν Ἄρτα καί πλατύτερα στήν ἐνιαία Ἠπειρο, στά χωριά τῆς Σπαθίας καί τό Μπεράτι<sup>13</sup>.

Οἱ δυσκολίες πού συνάντησε ὁ Τέρπος σέ ὅλη τή διάρκεια τῶν ἱεραποστολικῶν του περιοδοιῶν ἦταν μεγάλες. Πολλές φορές κινδύνευσε ἡ ἴδια ἡ ζωὴ του. Ἐνδεικτικά

«Ἅγιος Νικήτας» Ἰ. Μ. Σεργῶν καί Νιγρίτης (Ἰούλιος 1996) 176-177.

8. Ἐλ. Ἰ. Νικολαΐδου, *Ξένες προπαγάνδες καί ἐθνική ἀλβανική κίνηση στίς Μητροπολιτικές Ἐπαρχίες Δυρραχίου καί Βελεγράδων κατά τά τέλη τοῦ 19ου καί τίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰ.*, Ἰωάννινα 1978, σ. 246.

9. Ἀχ. Λαζάρου, ὁ.π., σ. 31.

10. Ν. Τέρπου, ὁ.π., σ. 196.

11. Ἐλ. Ἰ. Νικολαΐδου, *Οἱ κρυπτοχριστιανοὶ τῆς Σπαθίας*. (Ἀρχές 18ου αἰ.-1912), Ἰωάννινα 1979, σ. 25.

12. Γ. Βαλέτα, *Ὁ ἀρματωμένος λόγος. Οἱ ἀντιστασιακές διδαχές τοῦ Νεκταρίου Τέρπου βγαλμένες στά 1730. Εἰσαγωγή-Ἐκλογές*, Ἀθήνα 1971, σσ. 2-3.

13. Ἀπ. Ε. Βακαλοπούλου, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, τ. Δ', Θεσσαλονίκη 1973, σ. 361. Πρβλ. Ἀχιλ. Γ. Λαζάρου, *Ἀλβανοὶ-Ἀρβανίτες, Βορειοηπειῶτες*, Ἀθήναι 1992, σ. 18.

ἀναφέρουμε τὰ βασανιστήρια πού ὑπέστη τό 1724 στό χωριό Τραγότι, κοντά στό Ἑλβασάν. Ἐκεῖ πῆγε τὰ Χριστούγεννα γιά νά κηρύξει καί βρῆκε μόνο γυναῖκες, ἀφοῦ ὅλοι οἱ ἄνδρες εἶχαν τουρκέψει. Ὁ Τέρπος μίλησε σκληρά. Κατηγόρησε τούς Τούρκους γιά τή βαρβαρότητά τους καί τούς ἀλλαξοπίστους, οἱ ὁποῖοι *διὰ ὀλίγην δόσιν χαρατζίου*<sup>14</sup> ἀπαρνήθηκαν τήν πίστη τῶν πατέρων τους.

Ἔστερα ἀπό τήν ὁμιλία, προδομένος ἀπό δύο ἀλλαξοπίστους, συνελήφθη, δάρθηκε ἀνελέητα καί βασανίσθηκε σκληρά. Ὁ ἴδιος περιγράφει ὡς ἐξῆς τήν περιπέτειά του: *ἦλθαν καί μέ ἤῤραν εἰς τό σπήτι τοῦ παπαῦ, καί εἶχεν ὁ καθ' ἕνας ἀπό ἕνα κοντόξυλον ἀπό γλαντζιανά, καί κτυπῶντες ἐπάνω μου ἀνελεήμονα, δέν ἐκοίταζεν ἕνας τόν ἄλλον πῶς καί ποῦ νά βαροῦν, ἀλλά τοῦ κακοῦ μέ ἔδερναν, ὅπου ἔφθανε καθ' ἕνας ... μὰ ἐτούταις αἱ ξυλιαῖς ἦτον ὡς εἴκοσι πέντε, τρελαῖς καί πικρόταταις. διατί τόσον συχνά μέ ἔκρουξαν, ὥστε καί τὰ ξύλα ἐξεφλουδίσθηκαν μέ τό νά τύχουν χλωρά. εἰς ὅλα τὰ μέρη μέ ἐβάρεσαν, ἀλλοῦ τό κορμί μου ἐκοκκίνησε, καί εἰς περισσότερους τόπους ἐμαύρισε, καί ὅ,τι ἔκαμαν ἤ βεντούζαις καί τὰ κέρατα, καί χάριτι Θεοῦ ἱατρεύθηκα. ὅμως τό ξεροβόν μου μπράτζο ἔμεινε βλαμμένο, καί ποτέ δέν ἤμπορῶ νά ἀναπαυθῶ εἰς αὐτό τό μέρος...*<sup>15</sup>.

Τό 1730 ὁ Νεκτάριος Τέρπος βρίσκεται στή Βενετία, ὅπου τό 1732 τυπώνει μέ ἔξοδα τοῦ Μοσχοπολίτη ἐμπόρου Χατζῆ Μιχάλη Γκούστα τό περίφημο βιβλίο του *Πίστις*. Ὅπως γράφει ὁ ἴδιος, *ἐτοῦτο τό Βιβλίάριον, τό ὀνομαζόμενον Πίστις, δέν τό ἐσύνθεσα διὰ τούς σοφούς καί γραμματισμένους ἀνθρώπους, ἀλλά διὰ τούς ἀγραμμάτους καί χωρικούς, ἐπειδή εἰς ἐτούτα τὰ μέρη τῆς Τουρκίας εὐρισκόμενοι χριστιανοί, πολλοί ἐπλανέθηκαν καί πλανοῦνται ἀπό ὀλίγην ἀνάγκην καί δόσιμον τοῦ χαρατζίου, καί ἀρνοῦνται (φεῦ) τόν Χριστόν καί παραδίδονται εἰς τās χείρας τοῦ διαβόλου*<sup>16</sup>.

Γιά παραδειγματισμό δίνει σύντομα τούς βίους τῶν ἁγίων τούς ὁποίους ἀποκαλεῖ *ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ καί στυλοὺς τοῦ παραδείσου*<sup>17</sup>. Μέ τήν ἔξαρση τοῦ μαρτυρικοῦ τους θανάτου τόνωσε τό φρόνημα τῶν ραγιαδῶν, γιγάντωσε τήν ἐθνική τους συνείδηση καί τούς κράτησε ὀρθοίους ἀπό τίς τουρκικές προκλήσεις καί θηριωδίες. Οἱ βίοι καί τὰ μαρτύρια τῶν ἁγίων παρηγοροῦσαν καί ἐνθάρρουναν τούς χριστιανούς καί τούς ἀπέτρεπαν ἀπό τίς ἐξωμοσίες, πού συνέβαιναν ἀθρόες λόγω τῆς καταθλιπτικῆς φορολογίας. Ὅπως ἔλεγε χαρακτηριστικά ὁ ἴδιος, *τούτου χάριν καί ἐγὼ θείῳ ζήλῳ κινούμενος, ἠθέλησα νά τούς βοηθήσω εἰς τοῦτον τόν ψυχικόν κίνδυνον, ὅτι νά στέκονται στερεοί εἰς τήν πίστιν διὰ τήν ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ, ἀναγινώσκοντας καί ἀκούοντας τὰ μαρτύρια ὅπου ἔπαθαν οἱ ἅγιοι μάρτυρες διὰ τόν Χριστόν, νά παρακινοῦνται καί αὐτοὶ παραμικρὸν καί νά τούς μιμοῦνται, νά μὴν ἀρνοῦνται τήν πίστιν τους καί τόν Κύριον τῆς δόξης. Ἀλλά νά ὑποφέρουν εὐκόλα μετὰ πάσης χαρᾶς κάθε πειρασμὸν καί τιμωρίαν διὰ τό ὄνομα τοῦ Χριστοῦ*<sup>18</sup>.

14. Ν. Τέρπου, *δ.π.*, σ. 319.

15. *Ὁ.π.*, σ. 333.

16. *Ὁ.π.*, σ. 7.

17. *Ὁ.π.*, σ. 33.

18. *Ὁ.π.*, σ. 37.

ΩΝ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ

ΠΙΣΤΙΣ,

καὶ ἑκάστῳ ἀπὸ ἀπλῶν ἀνθρώπων,  
 βεβαιωμένον ἀπὸ Προφητίας, Εὐαγγελίου,  
 ἀποστόλων, καὶ ἄλλων σοφῶν  
 Διδασκάλων.

Εἰσὶ ἐν ταῖς ἄλλοις Λόγοις ἐκλεκτοὶ εἰς ὠφέλειαν τῆς  
 ἀναγνωσκόντων, ὡς φαίνεται ἐν τῷ Πίνακι,  
 μεταγλωττισθέντες εἰς ἀπλῆς φράσεις.

Προτετέθη καὶ ἡ Σφραγὶς, ἣτι Βάλλα τῷ Μικαελοπούτῳ  
 ΠΑΠΑ ΛΕΟΝΤΟΣ τῷ ΔΕΚΑΤΟΥ.

Φιλοπόνησεν ὁ ἄρχιεπίσκοπος ἐν Ἱερομοιᾶσιν

ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ ΤΕΡΠΟΥ

Ἐκ τῆς Θεοφρενίτης Χώρας Βοσκοπόλεως.  
 Νεωστὶ μετατυπωθεὶς εἰς κοινὴν τῶν Ὀρθοδόξων  
 ὠφέλειαν.



α 489. ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ. 1779.

Παρά Νικολάου Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων.

Con Licenza de Superiori, e Privilegio.

Ἰδιαίτερα καυστικός γίνεται ἐναντίον τῶν γυναικῶν ἐκείνων, οἱ ὁποῖες συμβουλεύουν τοὺς ἄνδρες καὶ τὰ παιδιά τους νὰ βάλουν ἀπὸ ἓνα τούρκικο ὄνομα, γιὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὸ χαράτσι. Παίρνοντας ὡς παράδειγμα τὴν ἁγία Θεοδότη τονίζει τὰ ἑξῆς: *Καὶ τὴν σήμερον εὐρίσκονται κάποιες θεοκατάρατες γυναῖκες καὶ μητέρες, αἱ ὁποῖαι ἀντὶς νὰ παρακινοῦν τὰ τέκνα τους νὰ στέκονται ὀρθοὶ εἰς τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ, καὶ νὰ μὴν ἀρνηθοῦν τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ διὰ ἓνα μόνο χαράτσι, καὶ αὐταὶ τοὺς ἀναγκάζουν νὰ τουρκεύουν καὶ νὰ προδώσουν τὴν πίστιν, ἀντάμα μὲ τὸν Χριστόν, αἱ ὁποῖοι θέλουν νὰ κληρονομήσουν τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον μαζί μὲ τὰ παιδιά τους ... θαυμάζω πῶς δὲν σκοτίζεται ὁ ἥλιος, αὐτὴν τὴν ὥρα ὅπου ἀρνοῦνται τὸν Χριστόν, πῶς δὲν ἀνοίγει ἡ γῆ νὰ τοὺς καταπίει ζῶντας, βλέποντας τοὺς υἱοὺς τοῦ Θεοῦ, νὰ γίνονται υἱοὶ τῆς ἀπωλείας καὶ τοῦ διαβόλου...*<sup>19</sup>. Ἐγκωμιάζοντας τοῦ γονεῖς τοῦ ἁγίου Μείρακος τοὺς παρουσιάζει ὡς παράδειγμα γιὰ μίμηση στοὺς γονεῖς ποῦ ἀλλαξοπιστοῦν καὶ πιέζουν καὶ τὰ παιδιά τους σ' αὐτὴ τὴν κατεύθυνση. *Βλέπετε, ὧ εὐλογημένοι χριστιανοί, πῶς κάμνουν οἱ καλοὶ γονεῖς, καὶ ἡ αὐθεντία σας διὰ δύο ἄσπρα, ὅπου σᾶς γυρεύουν τὴν ἡμέραν οἱ Ἀγαρηνοί, ἀφήνετε τὸ φῶς καὶ τὴν πίστιν, καὶ πηγαίνετε εἰς τὴν πλάνην καὶ ἀπιστίαν. Καὶ ἀναγκάζετε καὶ τὰ παιδιά σας νὰ τουρκεύουν, καὶ χάνετε τὴν ψυχὴ τὴν ἐδική σας, καὶ τῶν παιδιῶν σας*<sup>20</sup>.

Παρόλο ὅμως ποῦ ὑπῆρξε αὐστηρὸς καὶ ὀξὺς στίς ἀλλαξοπιστίες πάντα τόνιζε τὴν ἀναγκαιότητα τῆς μετάνοιας καὶ τὴν ξεχωριστὴ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ γιὰ τὸν μετανοοῦντα ἄνθρωπο. *Καὶ ἂν ἐγελάσθης καὶ ἔγινες Τοῦρκος, γύρισε, ὁ ἀφέντης μας Χριστός σέ θέλει καὶ σέ συγχωρᾷ*<sup>21</sup>.

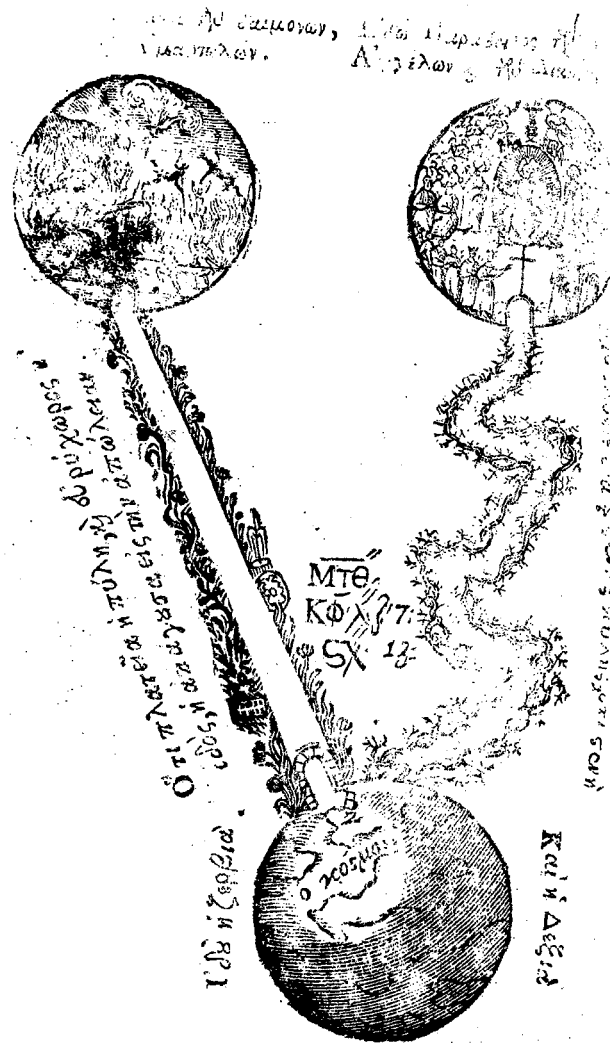
Πολύ ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα γιὰ τὴ ζωὴ τῶν Ἑλλήνων βρῖσκουμε στὰ κεφάλαια ὅπου ἐπιτιμᾷ τοὺς κρυπτοχριστιανούς, τοὺς κακοὺς ἱερωμένους, τοὺς ἐμπόρους καὶ ἄλλους. Ἐκεῖ πληροφοροῦμαστε γιὰ τὰ ὅσα συνέβαιναν σὲ βάρος τῶν χριστιανῶν στὴν ἀκριτικὴ αὐτὴ γωνία τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Στὸ ἴδιο ἔργο θαυμάζει κανεὶς τίς ἰατρικὲς γνώσεις τοῦ ἀνδρός, τίς ὁποῖες ἔμαθε στό διάστημα τῆς παραμονῆς του στό Ἅγιο Ὅρος. Συγκεκριμένα, ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴ τῶν ἀσθενῶν νὰ μὴ ἀναμιγνύονται μὲ τοὺς ὑγιεῖς καὶ συνιστᾷ στοὺς ἱερωμένους νὰ μὴ πλησιάζουν ὑγιεῖς, ὅταν ἔχουν ἔλθει σὲ ἐπαφὴ μὲ «πανσυκλιαρέους». Τίς θέσεις του ὁ Τέρπος κατοχυρώνει μὲ ἄριστη γραφικὴ καὶ πατερικὴ θεμελίωση. Ὅμως ἐκεῖνο ποῦ θαυμάζει κανεὶς στό ἔργο τοῦ Νεκταρίου Τέρπου *Πίστις* εἶναι τὸ θάρρος. Χτυπάει ἀνοιχτὰ καὶ μὲ τὸ ὄνομά τους τοὺς Τούρκους καὶ κυρίως τὸν ἰδρυτὴ τοῦ Ἰσλαμισμοῦ Μωάμεθ, τὸν ὁποῖο ἀποκαλεῖ ἀντίχριστο καὶ λαοπλάνο. Στὴν κατακλείδα τοῦ βιβλίου του σύνταξε λίβελλο κατὰ τοῦ Μωάμεθ μὲ τὴν ἐπιγραφή: *Ἐγκώμιον εἰς τὸν λαοπλάνον Μωάμεθ καὶ Ἀλῆν*<sup>22</sup>. Ἐκεῖ ἀναγράφονται μεταξύ ἄλλων: *Ἀλλοίμονον εἰς ἐκεῖνον τὸν ἄνθρωπον ὅπου θέλει νὰ ἀποθάνει εἰς τὴν πεπλανημένην θρησκείαν τοῦ πλάνου καὶ ἀποστάτου τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, λέγω τὸν Μωάμεθ, καὶ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ Ἀλῆ, οἱ ὁποῖοι εἶναι καὶ εὐρίσκονται πάντοτε ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πυρὸς τῆς κολάσεως ὁμοῦ μὲ τὸν πατέρα τους*

19. Ὁ.π., σ. 296.

20. Ὁ.π., σ. 242.

21. Ὁ.π., σ. 331.

22. Ὁ.π., σ. 401.



Ἀπὸ ὅλων τῶν Κόσμων ἀρξάν δύο σφάταις.

Εὐλογραφία ἀπὸ τὴν ἴδια ἔκδοσιν.

τὸν διάβολον. Καὶ οἱ ταλαίπωροι οἱ Τοῦρκοι, ὡς ὄντως πεπλανημένοι ὅπου εἶναι, ἐλπίζουν ἀπ' αὐτοὺς σωτηρίαν, ἐκείνοι δὲ παιδεύονται πάντοτε, ἡμέρα καὶ νύκτα, εἰς τὴν ἀτελεύτητον κόλασιν... Καὶ οἱ ταλαίπωροι Ἀγαρηνοὶ γελιοῦνται καὶ πλανῶνται εἰς αὐτούς, καὶ ἐλπίζουν οἱ ἀπέλπιστοι νὰ κάμουν κάποιαν πρεσβείαν εἰς τὸν Θεὸν διὰ τοὺς πολλοὺς Ἀγαρηνοὺς... Καὶ τί λογιάζετε, εὐλογημένοι χριστιανοί, πὼς νὰ εἶναι ἄλλος ἀντίχριστος; Ὅχι! παρὰ ὁ Μωάμεθ εἶναι καὶ οἱ συνακόλουθοί του<sup>23</sup>.

Στὸ τέλος τοῦ βιβλίου ἀναδημοσιεύει στὰ λατινικά καὶ στὰ ἑλληνικά τὴν ἐπίσημη βούλλα τοῦ Λέοντος Ι΄, Πάπα Ρώμης (18 Μαΐου 1521) ἐπικυρωμένη ἀπὸ τὸν Πάπα Κλήμεντα Ζ΄ (26 Μαρτίου 1526) στὰ ἑλληνικά καὶ λατινικά ὑπὲρ τῶν προνομίων τῶν ἀπανταχοῦ Γραικῶν περὶ τῶν ἱερῶν τελετῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, καθ' ἃ διετάχθησαν ἐν τῇ Συνόδῳ τῆς Φλωρεντίας<sup>24</sup>. Ἡ ἐπαναφορά αὐτοῦ τοῦ ἐγγράφου προϋποθέτει παραβάσεις καὶ παρανομίες ἐκ μέρους τῆς προπαγάνδας τῆς ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας στὰ μέρη τῆς Ἀλβανίας. Μετὰ τῆ Βούλλα βρῖσκουμε τὸν ὕμνον κατ' ἀλφάβητον διὰ στίχων εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Δέσποιναν Θεοτόκον καὶ τὸ θεοτοκίον ψαλλόμενον αὐτόμελον εἰς ἦχον, πλ. δ<sup>25</sup>.

Ἡ ἄποψη τοῦ Γ. Βαλέτα ὅτι τὸ ψυχοφελές, ἀλλὰ ταυτόχρονα ἐπαναστατικὸ αὐτὸ βιβλίον ἀφορίστηκε ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο<sup>26</sup>, δὲν βρῖσκει δικαίωση στὶς ἱστορικές πηγές. Πρόκειται γιὰ παρερμηνεῖα σχετικῆς πληροφορίας τοῦ Γ. Ζαβίρα, ὁ ὁποῖος μιλάει ἀόριστα γιὰ ἀπειλή ἀφορισμοῦ στοὺς ἀναγνώστες τοῦ βιβλίου. Ἐπειδὴ δὲ ἔγραψε κατὰ τῶν ἱερέων καὶ ἀρχιερέων τῶν μὴ φυλαττόντων τὸ ἐπάγγελμα αὐτῶν, λέγουσι τινές ὅτι ἀφορισμὸν ἠπέιλησαν πρὸς τὸν αὐτὸ ἀναγινώσκοντα (εἰ καὶ ἡ βίβλος ἀρίστη)<sup>27</sup>.

Τὸ πολῦτιμο αὐτὸ ἔργο κυκλοφόρησε σὲ πολλές ἐκδόσεις. Ἀπὸ αὐτὲς γνωρίζουμε ἑννέα, πού ἐκδόθηκαν στὸ διάστημα 1732 μέχρι καὶ τοῦ 1818. Σίγουρα ὅμως ὑπάρχουν καὶ ἄλλες πού δὲν ἔγιναν ἀκόμη γνωστές. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ τελευταία γνωστὴ ἐκδοσις ἔγινε τὶς παραμονές τῆς ἐθνεγεροσύνης (1818), ἡ δευτέρα καὶ ἡ τρίτη ἔγιναν μέσα σὲ δύο χρόνια, τὸ 1733 καὶ 1734. Μοναδικὸ φαινόμενο κυκλοφορίας σ' ὀλόκληρη τὴ νεοελληνικὴ βιβλιογραφία. Ἄν ἐξαίρεσει κανεὶς τὸν Θούριο τοῦ Ρήγα, κανένα ἄλλο νεοελληνικὸ βιβλίον δὲν εἶχε τόσο μεγάλη καὶ εὐρύτατη κυκλοφορία μὲ τόσες πολλές ἐκδόσεις, ὅσες ἡ Πίστις τοῦ Νεκταρίου Τέρπου<sup>28</sup>.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἔργο Ἡ Πίστις, ὁ Νεκτᾶριος Τέρπος συνέγραψε καὶ τὸ ἔργο Ζητήματα διάφορα θεολογικά κατ' ἐρωταπόκρισιν, συναθροισμένα ἀπὸ τὰ συγγράμματα τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου καὶ ἀπὸ ἄλλους πατέρας, καὶ ἐξηγημένα εἰς ἀπλὴν φράσιν μὲ περίφρασιν, ἀψοθ', Ἐνετίησι 1732. Παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ τῷ ἕξ Ἰωαννίνων, Cop Li-

23. Ὁ.π., σσ. 401, 402, 404.

24. Ὁ.π., σ. 411.

25. Ὁ.π., σ. 412.

26. Κων. Α. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ Βορείου Ἑλληνισμοῦ-Ἡπειρος, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 150.

27. Γ. Ι. Ζαβίρα, Νέα Ἑλλάς ἢ Ἑλληνικὸν Θέατρον, Ἀθήνα 1972, σ. 503.

28. Γ. Βαλέτα, «Νεκτᾶριος Τέρπος, ὁ ἀγνωστὸς μέγας ἐθνοφωτιστής, πρόδρομος τοῦ Κοσμᾶ Αἰτωλοῦ (1690-1740)», Νέα Ἑστία 89 (1971) 577-578. Πρὸβλ. Χρ. Πατρινέλη, «Οἱ σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὴν κυρίαρχη ὀθωμανικὴ πολιτεία», Ἱστορία Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τ. 11, Ἀθήνα 1975, σ. 124.





Ευλογαφία ἀπὸ τὴν ἴδια ἔκδοσι.

*cenza de superiori* σελίδες 106. Ἀντίτυπα τοῦ σπανίου αὐτοῦ βιβλίου βρίσκονται στό Ἅγιο Ὅρος καί συγκεκριμένα στίς Μονές Μεγίστης Λαύρας, Βατοπεδίου καί Ἁγίου Παντελεήμογος καί στίς βιβλιοθήκες Γεννάδιο, Βουλῆς καί τοῦ Εὐλογίου Κουρίλα. Γνωρίζουμε τέσσερις ἐκδόσεις αὐτοῦ τοῦ βιβλίου. Τό 1739, 1740, 1755 καί 1779. Σέ ἀντίθεση μέ τό πρῶτο του ἔργο πού εἶναι ἠθικοδιδασκτικό, τό σύγγραμμα αὐτό εἶναι δογματικό. Ἡ σπουδαιότητά του ἔγκειται στό ὅτι ἐκλαΐκεύει δύσκολους θεολογικούς ὅρους μέ τή χρήση πολλῶν καί εὐστόχων παραδειγμάτων ἀπό τή φυσική πραγματικότητα.

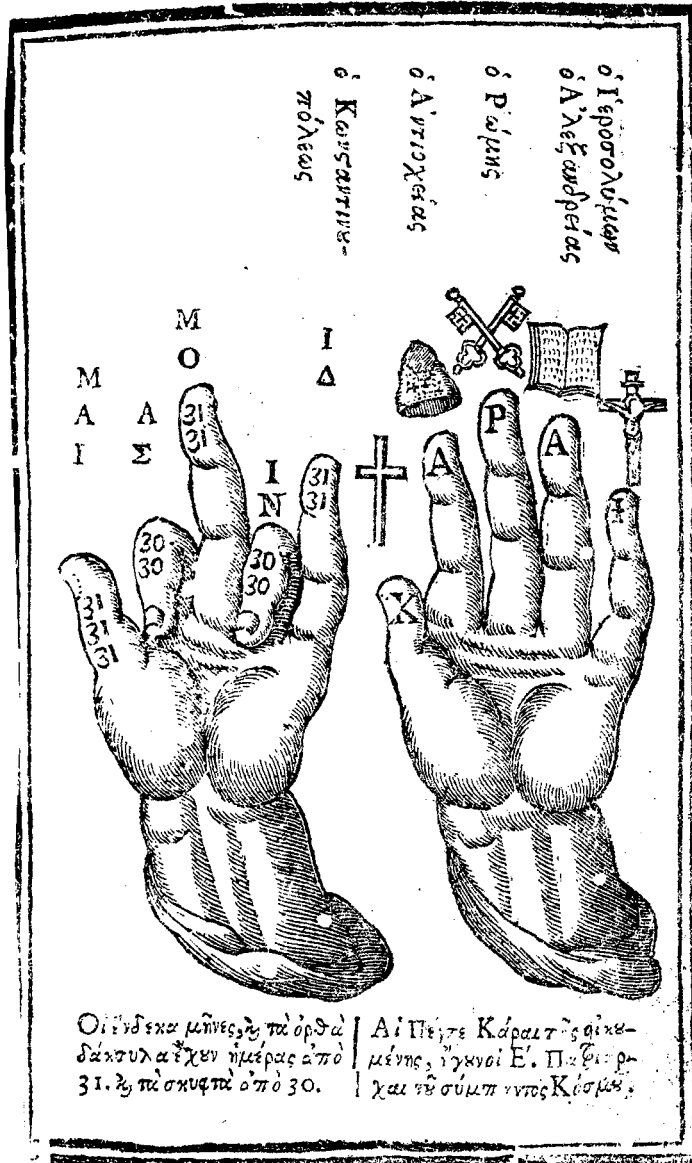
Τά ἐρωτήματα στά ὁποῖα ἀπαντᾷ μέ τό βιβλίο αὐτό ὁ Νεκτάριος Τέρπος εἶναι: Τί ἐστὶ Θεός; Καί διατί λέγεται Θεός; Καί ἄρα τρέχει ὁ Θεός; Καί πόσοι θεοὶ εἶναι; Πῶς ὁ Θεός λέγεται εἷς καί Τρισυπόστατος; Τί εἶναι τό κοινόν τῆς Ἁγίας Τριάδος; Τί εἶναι τό ἴδιον τοῦ Υἱοῦ; Τί εἶναι τό ἴδιον τοῦ Ἁγίου Πνεύματος; Πόσας οὐσίας πρέπει νά ὁμολογοῦμεν ἐπὶ Θεοῦ; Πόσας Ὑποστάσεις πρέπει νά ὁμολογοῦμεν ἐπὶ Θεοῦ; Διατί λέγεται ὁ Πατήρ, Πατήρ; Διατί λέγεται ὁ Υἱός, Υἱός; Ἐπὶ Θεοῦ πόσα εἰσὶν αἷτια; Πόσα τά αἷτιατά ἐπὶ Θεοῦ; Ἐπὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος, τίς εἶναι πρῶτος, καί τίς εἶναι δεύτερος; Πῶς ὁ Υἱός καί Λόγος τοῦ Θεοῦ γεννᾶται παρά τοῦ Πατρός; Πῶς τό Πνεῦμα τό Ἅγιον ἐκπορεύεται παρά τοῦ Πατρός; Τάχα χωρεῖται ὁ Θεός εἰς ἓνα τόπον ἢ οὐχί; Τίς εἶναι ὁ Χριστός; Διά ποίαν ἀφορμὴν ἠθέλησεν ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ νά σαρκωθῆ; Πῶς ἦτον δυνατόν Παρθένος νά γεννήσῃ, καί πάλιν νά μείνῃ Παρθένος; Διατί ὁ Θεός δέν ἐδίδαξε τόν ἄνθρωπον μόνος του; Διατί δέν ἐγεννήθη ὁ Πατήρ, ἢ τό Ἅγιον Πνεῦμα, ἀμὴ ὁ Υἱός;

Τό κύριο βᾶρος ὁ Τέρπος δίδει στή θεολογική ἐμβάθυνση στά μυστήρια τῆς Ἁγίας Τριάδος καί τῆς Θείας Ἐνανθρωπήσεως. Μέ πλῆθος χωρίων ἀπό τήν Παλαιά καί Καινή Διαθήκη τεκμηριώνει ὅτι εἶναι εἷς Θεός τρισυπόστατος, ἀναρχός τε καί ἀίδιος καί ἀτελεύτητος<sup>29</sup>. Προσπαθώντας νά εἰσδύσει κατά τό δυνατόν στό μυστήριο τῆς Ἁγίας Τριάδος χρησιμοποιοεῖ τό παράδειγμα τοῦ Ἥλιου. Ὡσπερ ὁ Ἥλιος εἶναι ἓνας, ὁ δὲ Ἥλιος ἔχει ἀκτῖνα, καί φῶς, καί εἶναι εἰς τόν Ἥλιον τρία πρόσωπα, δίσκος, ἀκτῖνα καί φῶς. Καί δίσκος μὲν εἶναι τό καυκίον τοῦ Ἥλιου, ἀκτῖνα δέ, ἡ φερομένη κάτω λαμπαδοφεγγῶς, καί κρούουσα πρὸς τήν γῆν. Φῶς δέ, τό φωτίζον καί εἰς τοὺς ἐπισκιάδεις καί σκοτεινοὺς τόπους χωρὶς ἀκτίνος. Καί ἰδοὺ πρόσωπα τρία. δίσκος ἀκτῖς καί φῶς. τὸ λοιπὸν δέν λέγομεν τρεῖς Ἥλιους, ἀλλὰ Ἥλιον ἓνα. οὐδὲ λέγομεν ἓνα πρόσωπον, ἀλλὰ τρία πρόσωπα... Καί ἔτζι νόει καί περὶ Θεοῦ. ὁ Θεός μὲν εἶναι ἓνας, καί πρόσωπα δὲ τοῦ ἑνός Θεοῦ, Τρία. Πατήρ καί Υἱός, καί Πνεῦμα Ἅγιον. καί ἀπὸ τοῦτο κατάλαβε, ὅτι ὥσπερ ὁ Ἥλιος εἶναι ἓνας τριπρόσωπος, οὕτως εἶναι καί ἓνας Θεός τρισυπόστατος, διότι εἰς τύπον τοῦ Πατρός εἶναι ὁ δίσκος ὁ ἡλιακός. καί ἡ ἀκτῖνα εἶναι εἰς τύπον τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ. καί τό φῶς τοῦ Ἥλιου εἶναι εἰς τόπον τοῦ Ἁγίου Πνεύματος<sup>30</sup>.

Ὡς ἄλλο παράδειγμα ἐκλαΐκευμένης προσεγγίσεως τοῦ δόγματος τῆς Ἁγίας Τριά-

29. Νεκταρίου Τέρπου, *Ζητήματα διάφορα θεολογικά κατ' ἐρωταπόκρισιν, συναθροισμένα ἀπὸ τὰ συγγράμματα τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου καί ἀπὸ ἄλλους πατέρας, καί ἐξηγημένα εἰς ἀπλὴν φράσιν μέ περίφρασιν*, ἀψοθ', Ἐνετίησι 1779, σ. 31.

30. Ὁ.π., σσ. 43-44.



Ευλογαφία ἀπὸ τὴν ἴδια ἐκδοσῆ.

δος, ὁ Νεκτάριος Τέρπος χρησιμοποιεῖ τὸ πῦρ. Λέγει χαρακτηριστικά: Ἴδου τὸ πῦρ εἶναι ἓνα, ἀλλ' εἶναι τρισυπόστατον. διατί αὐτὸ τὸ ὑποκείμενον πῦρ εἶναι ἓνα πρόσωπον, καὶ τὸ καυστικὸν αὐτοῦ, ἄλλο πρόσωπον καὶ τὸ φωτιστικόν, ἄλλο πρόσωπον, καὶ εἶναι μία φύσις τοῦ πυρός, καὶ ὄχι τρεῖς. ὁμοίως καὶ ἐπὶ Θεοῦ. Ὁ Πατὴρ γὰρ εἶναι τὸ πῦρ. ὁ Υἱὸς τὸ καυστικόν. καὶ τὸ φωτιστικόν τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον<sup>31</sup>.

Στὶς σελίδες 91-92 δίνει πρακτικὴς ὁδηγίες Διὰ τὴν φυτεύσης κάθε λογῆς Δένδρον χωρὶς κόπον<sup>32</sup>, ἐνῶ στὶς σελίδες 93-95 ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἐρμηνεία τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ βιβλίου τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Ἰωάννου 666, γράφοντας χαρακτηριστικά ὅτι ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς ἀναλύεται στὶς λέξεις: ἀμνὸς ἄδικος, ἀληθὴς βλαβερός καὶ κακὸς ὁδηγός<sup>33</sup>. Τὰ ὀνόματα αὐτὰ ἀναφέρονται στὸν Ἀντίχριστο. Ἀντίθετα ὁ Χριστὸς εἶναι ἀρνίον ἄκακον καὶ δίκαιον, ἀληθινὸς καὶ θεραπευτής, καλὸς ποιμὴν καὶ ὁδηγὸς τῶν λογικῶν προβάτων<sup>34</sup>. Τέλος, στὶς σελίδες 99-103 ἔχουμε ὕμνον κατὰ ἀλφάβητον διὰ στίχων εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Δέσποιναν Θεοτόκον<sup>35</sup>.

Ὁ Νεκτάριος Τέρπος ὑπῆρξε πρόδρομος καὶ πνευματικὸς πατέρας τοῦ ἁγίου Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ, ὁ ὁποῖος ἔδρασε καὶ μαρτύρησε στὰ ἴδια μέρη, στὰ ὁποῖα καὶ ἐκεῖνος ἀγωνίστηκε καὶ τοῦ ὁποῖου τὸ ἔργο συνέχισε καὶ ὀλοκλήρωσε. Μεταξὺ ὅμως τῶν δύο ἔθνευρτῶν ὑπῆρχαν ἀρκετὲς διαφορὲς ὡς πρὸς τὴν μεθόδευση τοῦ ἀγῶνα. Ὁ Τέρπος, περισσότερο τολμηρὸς καὶ ριψοκίνδυνος, ἐλέγχει κατὰ πρόσωπο τοὺς τυράννους καὶ κάνει ἀνοιχτὴ ἀντίσταση κατὰ τῆς ἀρχῆς. Ὁ Κοσμᾶς ὄχι μόνον πρόσεχε νὰ μὴ θίξει τοὺς ἄρχοντες, ἀλλὰ γιὰ τὴν ὁποιαδήποτε δραστηριότητά του κατὰ κανόνα ζητοῦσε τὴν ἀδειά τους. Γιὰ τὸν Τέρπο ὁ Τοῦρκος εἶναι ὁ λαομίσητος ἀντίχριστος, ἐνῶ γιὰ τὸν Κοσμᾶ ὁ θεόσταλτος σωτήρας τῆς ὀρθοδοξίας ἀπὸ τὸν καθολικισμό<sup>36</sup>. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Γ. Βαλέτας, ὁ ἀνοιχτὸς ἀγῶνας τοῦ Νεκταρίου Τέρπου κατὰ τῆς τυραννίας καὶ τοῦ μωαμεθανισμοῦ εἶναι μοναδικό φαινόμενο σὲ ὀλόκληρη τὴν Τουρκοκρατία, ἀφοῦ καὶ οἱ μετέπειτα ἔθνευρτες ὅπως ὁ Ρήγας, ὁ Κοραῆς καὶ ὁ Ἀνώνυμος Ἕλληνας κρύφτηκαν πίσω ἀπὸ τὴν ἀνωνυμία καὶ χρησιμοποίησαν ψευδώνυμα.

Δέν ἔχουμε περισσότερες πληροφορίες γιὰ τὴ μεγάλη αὐτὴ μορφή τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἄγνοοῦμε τὸ ἂν γύρισε ἀπὸ τὴ Βενετία, πότε καὶ ποῦ πέθανε<sup>37</sup>. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖο γνωρίζουμε εἶναι ὅτι ἡ σεβασμία μορφή του εἶχε ἱστορηθεῖ στὴν Ἐκκλησία τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων τῆς Μοσχολόλεως. Ἐκεῖ εἰκονιζόταν μὲ τὸ ἔπανωκαλύμμαχο, τὸν μανδύα καὶ τὴν ἡγουμενική ράβδο. Γύρω ἀπὸ τὴ μορφή του εἶχε ἀναγραφεῖ τὸ ὄνομά του<sup>38</sup>.

Ἄναμφίβολα ὁ Νεκτάριος Τέρπος ἀνήκει στοὺς μεγάλους ἀγωνιστὲς τῶν χρόνων τῆς σκλαβιάς. Ἡ δράση του ὑπῆρξε ἀξιοζήλευτη. Πρόβαλε μὲ πάθος τὴν ὀρθόδοξη πί-

31. Ὁ.π., σ. 50.

32. Ὁ.π., σσ. 91-92.

33. Ὁ.π., σ. 93.

34. Ὁ.π., σσ. 94-95.

35. Ὁ.π., σσ. 99-103.

36. Γ. Βαλέτα, Ὁ ἀρματωμένος λόγος, σ. 8.

37. Μ. Κελεμένη-Ντούρου, «Νεκτάριος Τέρπος. Ἀπόπειρα προσέγγισης τῆς προσωπικότητος, τῆς ἐποχῆς καὶ τοῦ ἔργου του», *Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* (1991) 273.

38. Θεόφρ. Γεωργιάδου, *Μοσχόπολις*, Ἀθήναι 1975, σ. 69.



στη και τήν ιδέα της εθνικής ελευθερίας. Αναχαίτισε με ζηλευτή αγωνιστικότητα τό κύμα του έξιλαμισμού, που άποτελοῦσε για τό Γένος μας θρησκευτική και εθνική αίμορραγία<sup>39</sup>. Τόνωσε τό εθνικό φρόνημα τών καταπονημένων ραγιαδών. Μίλησε με θέρμη ψυχής για τό μεγάλο ιδανικό της εθνικής ελευθερίας. Καυτηρίασε με σκληρές έκφράσεις τίς άθρόες άλλαξοπιστίες και ποτέ δέν συμβιβάστηκε με τό φαινόμενο του κρυπτοχριστιανισμού<sup>40</sup>, τό όποιο θεωροῦσε νόθο κατάσταση και αδυναμία εϋθείας και πεπαρησιασμένης όμολογίας της αλήθειας.

Ό Νεκτάριος Τέρπος, χρησιμοποιώντας τή ζωντανή γλώσσα του λαού, στην όποία με μοναδική ικανότητα εκλαΐκευσε δυσνόητους θεολογικούς όρους, εισέδωσε, όσον ελάχιστοι, στίς ψυχές τών λαϊκών στρωμάτων, στίς όποίες βρήκε μεγάλη απήχηση. Άσυμβίβαστος αγωνιστής όπως ήταν δέν δίστασε να έλέγξει κατά πρόσωπο και αυτούς άκόμη τούς ισχυρούς της ήμέρας, τήν άρχουσα τάξη της εποχής του, ή όποία, προκειμένου να διατηρήσει τήν έξουσία, διατηροῦσε άριστες σχέσεις με τόν Τουρκο δυνάστη και εκμεταλλευόταν τούς άπλοϊκούς και αγράμματους ραγιαδες. Ποτέ δέν θυσίασε τίς άρχές του στην καιρική σκοπιμότητα. Η παρησία, τό θάρρος και κυρίως ή φανερό όμολογία της πίστεως ήταν τά κύρια χαρακτηριστικά γνωρίσματα της μεγάλης αυτής προσωπικότητας. Μοναδικός του στόχος υπήρξε ή άποτροπή της εθνολογικής άλλοτρίωσης του έλληνισμού και ή σταθερή έμμονή του στην πίστη τών πατέρων τους.

39. Λ. Βρανούση, «Ίδεολογικές ζυμώσεις και συγκρούσεις», *Ίστορία Έλληνικού Έθνους*, τ. 11, Άθήνα 1975, σ. 435. Πρβλ. Παν. Φ. Χριστοπούλου, *Τά λείψανα και τό μοναστήρι Κοσμά του Αιτωλού*, Άθήνα 1987, σ. 6.

40. Για τό φαινόμενο του κρυπτοχριστιανισμού βλ. Έλ. Ι. Νικολαΐδου, *δ.π.* της ίδιας, «Ό κρυπτοχριστιανισμός κατά τή διάρκεια της Τουρκοκρατίας», *Έργα Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, Πρακτικά Θεολογικού Συνεδρίου Νεομαρτύρων*, Θεσσαλονίκη 1988, σσ. 329-340· Ν. Μηλιώρη, *Οί κρυπτοχριστιανοί*, Άθήνα 1962· Στυλ. Παπαδοπούλου, *Οί Νεομάρτυρες και τό δούλον Γένος*, εν Άθήναις 1974, σσ. 37, 39· Βασ. Σφυρόερα, *Οί Έλληνες επί Τουρκοκρατίας*, Άθήνα 1975, σ. 28· R. M. Dawkins, «The Christians of Turkey», *Byzantion* VIII (1933) 247-275.

## ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ἐπιλογή ἀντιπροσωπευτικῶν κειμένων ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Νεκταρίου Τέρπου

*Νουθεσία εἰς κάθε ἀπλὸν ἄνθρωπον καὶ χωρικόν*<sup>41</sup> (Ἀποσπάσματα)

Ἴδὲς τοὺς εὐλογημένους ὑπηκόους τοῦ Χριστοῦ, χριστιανοὺς τῆς ἐπαρχίας Τρικάλους καὶ Μασκουλουρίου, ἢ σκούφια τους ἀπὸ ἀπὸν καὶ σαϊκάκι καὶ ἄσπρες κιόλας, ἀπὸ ἑπτὰ ἄσπρα ἀγορασμένα, καὶ τὸ περισσότερον δέκα, τόσον οἱ πτωχοί, ὡσὰν καὶ οἱ βιοτικοί. Μὰ ὅλοι εὐλογημένοι καὶ ἀγιασμένοι Χριστιανοί, μὲ τὸ νὰ σταθοῦν στερεοὶ εἰς τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ.

Καὶ ἐτοῦτοι ὁποῦ εὐρίσκονται ἐδῶ πρὸς ἐτοῦτα τὰ μέρη τοῦ Ἰλλυρικοῦ τῆς Ἀλβανιτίας καὶ τοῦ Μωρέως, διὰ ὀλίγην ἀνάγκην (φεῦ) ἀρνοῦνται τὸν κύριον τῆς δόξης Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ Θεὸν τῶν ὄλων. Καὶ διὰ τὸ ραχτζίνι του δίνει δυὸ δουκάτα, καὶ παραπάνω στὸ ἐλέκι καὶ ἄλλη φορεσία καὶ πλατέα βρακία, καὶ σιρίτια λαμπρά, μαχαίρια ἀργυρωμένα καὶ στρουφοτούφεκα ἀσημένια. Εἰς αὐτὰ ποσῶς δὲν τὰ ψηφοῦν τὰ ἄσπρα τους, καὶ διὰ τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ καὶ Παράδεισον δὲν θέλουν νὰ δώσουν ἕξη γρόσια ἢ καὶ ὀλιγότερον τοῦ χρόνου, μόνον χωρίζονται οἱ ἄθλιοι ἀπὸ τὸν Χριστὸν, προτοῦ νὰ κάμει ὁ ἴδιος τὴν δικαίαν κρίσιν.

...Καὶ ὅσοι ἄνθρωποι πιστεύουν τὸν Χριστὸν διὰ Θεὸν τῶν ὄλων, καὶ φυλάγουν τὰς ἐντολάς του, ὅλοι εἰς τὸν Παράδεισο πηγαίνουν ἐξαποφάσεως. Καθὼς ὁ ἴδιος ὀρίζει: *ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, κἂν ἀποθάνῃ ζήσεται*. Λοιπὸν φεύγα, ᾧ ἄνθρωπε, ὅθεν σοῦ βλέπουν τὰ μάτια σου, ἀπέρνα τὴν πλατεῖα θάλασσα, ὑπαγε εἰς ξένα σύνορα, καὶ εἰς ἄλλα βασιλεία, καὶ Τοῦρκος νὰ μὴν γένεις. Ὅσα πάθεις, κἂν τε βάσανα, κἂν τε σὲ ζημιώνουν καὶ σοῦ παίρνουν τὸν βίον ὄλον, ἢ σὲ τυραννοῦν διὰ κάτι τι ἀφορμῆ, ἐσὺ στάσου ἀνδρείως εἰς τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ. Καὶ κράξε μεγαλοφώνως μετὰ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου: *καὶ τίς δύναται με χωρίσαι ἀπὸ τὴν ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ;*

...Ποῦ εἶναι κάποιες τρισκατάρατες καὶ πενταφορτισμένες γυναῖκες, καὶ λέγουσιν: *ὦ ἄνδρα μου γένου Τοῦρκος, διατὶ δὲν ἠμποροῦμεν νὰ πλερώσομεν χαράτζι!* Καὶ ἄλλες θεῖες καὶ ἀνεπιές τοῦ διαβόλου λέγουν, *ᾧ παιδιὰ μου, βάλετε ἀπὸ ἓνα ὄνομα τούρκικο ὡς νὰ μὴν πλερώσετε χαράτζι, καὶ δὲν ἠμποροῦμεν νὰ ζυμομαγερευόμεν διὰ τοὺς Ἀγαρηνοὺς!* Ὅχι, ὄχι! μὴν πλανᾶσαι, διὰ δύο ἄσπρα τὴν ἡμέρα, ᾧ θυγατέρα τοῦ σατανᾶ. Διατὶ κολάζεσαι ἐσὺ καὶ τὰ παιδιὰ σου. Καὶ μὴν τὸ κάμνετε τοῦτο, ἔτζι νὰ ἔχετε τὴν εὐχὴν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας.

Ἄλλοι καὶ ἄλλες, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, μοῦ λέγουν, πῶς ὁ ἄνδρας μου νηστεύει, κρατεῖ τὰ τριήμερα, κάμνει τὸν σταυρόν του, δὲν ἀρταίνεται, πηγαίνει τὴν νύκτα εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ μεταλαμβάνει τὸ σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Ἔρχεται ὁ πατὰς τὴν νύκτα, καὶ μᾶς κάμνει τὰ χρειαζόμενα, βαπτίζει τὰ παιδιὰ μας, στεφανώνει τὸν υἱόν μου.

Ὅχι, ὄχι! δὲν σᾶς ὠφελοῦνε ὅ,τι καὶ ἂν κάμνετε, κατὰ τὴν φωνὴν τοῦ Εὐαγγελίου, λέγοντας: *Ὅποιος ἤθελε με ἀρνήσει, ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἐγὼ θέλω τὸν ἀρνηθῆ ὁπόταν θέλω νὰ κατεβῶ ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν Ἱερουσαλήμ, νὰ*

41. Νεκταρίου Τέρπου, *Πίστις*, σσ. 320, 322, 328-333, 349-350.

κρίνω όλον τόν κόσμον, ἤγουν θέλει τοὺς πέμψει εἰς κόλασιν νὰ φλογίζονται εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον μὲ τοὺς δαίμονας, καὶ ὄλους τοὺς ἀπίστους καὶ ἀρνητὰς τῆς ἐκκλησίας.

Καὶ μὴν πλανεθῆς, ὦ καλὲ ἄνθρωπε, καὶ μοῦ λέγεις: *Τὸν πατέρα μου, τὸν ἀδελφόν μου τὸν ἐξέχωσα καὶ τὸν ἔφερα εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὴν νύκτα.* Δὲν σοῦ ἀξίζει! Πλανᾶσαι! Δὲν σοῦ ὠφελᾶν αὐτὰ τίποτες. Ἐγὼ τὲς ἀπερασμένες ἐπῆγα εἰς μίαν ἐκκλησίαν καὶ ἤρρηκα, ἀπὸ κάτω εἰς μίαν τούβλαν, ἓνα ψόφιον πόντικα καὶ τὸν ἀπετάξαμεν ἔξω. Καὶ ἡ ἁγία ἐκκλησία ἀπ' αὐτὸν δὲν ἐμίανθη, ἀλλὰ οὔτε ὁ πόντικας ἀγιάσθη. Τέτοιαι λογῆς εἶναι καὶ οἱ ἀρνηταί, πού τοὺς φέρουν κρυφίως εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. Παρά, θέλεις νὰ εἶσαι ἅγιος καὶ εὐλογημένος; Ὅλα σου τὰ καμώματα τῆς χριστιανοσύνης φανερὰ εἰς τὸ φῶς νὰ εἶναι, νὰ σὲ βλέπουν ὄλοι, νὰ πηγαίνεις σὺ ζωντανὸς εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Νὰ δοξολογᾷς, καὶ νὰ προσκυνᾷς τὸν ἐν Τριάδι Θεόν, καὶ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ μητέρα καὶ παρθένον Μαρίαν.

...Ἐλα λοιπὸν, ἔλατε εἰς τὴν πίστιν σας καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν σας, ἢ νὰ εἰπῶ καλλίτερα, ζυγώσατε εἰς τὸν Θεόν, καὶ μὴ μακρύνετε ἀπὸ τὸν Χριστὸν σας, καὶ ποιητὴν τοῦ παντός. Μὴν χωρισθῆτε ἀπὸ τὴν γενεάν σας προκαιροῦ, καὶ μὴ ἀφήσετε τὴν ἀληθινὴν πίστιν τῶν προπατόρων σας, ἀλλὰ στάσου μὲ τὸ ἅγιον ἐκεῖνο βάπτισμα, ὅπου ἔλαβες ἐκ νεότητός σου. Διατί, ἐὰν τὴν ἐμολύνεις, μὲ αὐτὸ τὸ ἅγιον βάπτισμα ἔχεις νὰ κριθῆς. Ὅ,τι καὶ ἂν γένεις, τὸ βάπτισμα ἀπάνω σου πάντοτε εἶναι.

Καὶ ἂν ἐγελάσθης καὶ ἔγινες Τοῦρκος, μὴ ἀμφιβάλεις νὰ εἰπεῖς, πλέον ἐλπίδα σωτηρίας δὲν ἔχω. Γύρισε, ὁ ἀφέντης μας Χριστὸς σὲ θέλει καὶ συγχωρᾷ, καθὼς ἀπατός του λέγει: *Ὅσακις ἂν πέσης, ἔγειρον καὶ σωθήσῃ. Καὶ οὐκ ἔχουσι χρεῖαν οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες.* Διὰ τοῦτο σᾶς παρακαλῶ νὰ ὑπομένετε μὲ ὑπομονὴν εἰς τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ, καὶ μὴν γίνεσθε μικρόψυχοι, ἀλλὰ μίαν φορὰν ὅπου ἐβαπτισθήκαμεν εἰς τὸ ὄνομα τῆς Ἁγίας Τριάδος, κεντρώνοντας καὶ σμίγοντας μὲ τὸν Χριστὸν, πρέπει λοιπὸν νὰ μὴν ξεχωρισθοῦμεν ἀπ' αὐτὸν καὶ μὴν ξεχωρίζοντας ἀπ' αὐτὸν καὶ ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν του, θέλομεν εἶστε παντοτινὰ μὲ τὸν Χριστὸν εἰς τὸν παράδεισον.

Βάστα λοιπὸν παιδευσες, καὶ ἂν σὲ δέσουν μὴν πικραίνεσαι, κι ἂν σὲ βάλουν εἰς φυλακὴν ἢ εἰς σίδηρα καὶ εἰς τὸ τρομπούκι, ὑπόφερε χαρούμενος, κάμνοντας τὸν σταυρόν σου, καὶ κήρυττε τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ Θεοῦ τοῦ παντός.

...Τὸ λοιπὸν, τί ἀνάγκην σωματικὴν εἶχα ἐγὼ πέρσι εἰς ἀψαδ' Δεκεμβρίου κε', καὶ νὰ πηγαίνω εἰς ξένην ἐπαρχίαν τοῦ Ἀλμπασανίου εἰς χωρίον Τραγότι; Καὶ ἐμπαινοντας ἐγὼ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, ἤρρηκα τὸν παπὰ μὲ ὡς ἑκατὸν εἴκοσι γυναῖκες, καὶ ἄνδρες ὡς δέκα πέντε, καὶ πολλὰ ἐπικράθηκα διὰ τὴν ὀλιγότητα τῶν ἀνδρῶν, καὶ εἶχα ρωτήσῃ προτῆτερα, καὶ μοῦ εἶπαν, πῶς οἱ ἐπίλοιποι ἄνδρες (φεῦ) ὄλοι ἐτούρκεψαν, καὶ ἐγὼ εἶπα τους ἐκεῖνοι ὅπου ὁ Θεὸς μὲ ἐφώτισεν. Ὑστερον δὲ τὸ ἔμαθαν δύο ἀδελφία Ἀγαρηνοί, οἱ ὁποῖοι ἦτον σουπασάδες, τὸ πῶς ἐκήρυξα ὁμολογώντας τὸν Χριστὸν Θεὸν ἀληθινόν, καὶ τὴν Θεοτόκον μητέρα καὶ παρθένον, τὸν δὲ Μωάμεθ ψεύστην καὶ πλάνον, καὶ ἓναν πρῶτον μαθητὴν τοῦ ἀντιχριστοῦ.

Ἦλθαν καὶ μὲ ἤρραν εἰς τὸ σπίτι τοῦ παπᾶ, καὶ εἶχε ὁ καθένας ἀπὸ ἓνα κοντόξυλον ἀπὸ γλατζινά, καὶ κτυπῶντες ἀπάνω μου ἀνελεήμονα, δὲν ἐκοίταξε ἓνας τὸν ἄλλον



πῶς καὶ ποῦ βαροῦν, ἀλλὰ τοῦ κακοῦ μὲ ἔδεξαν ὅπου ἔφθανε καθένας. Τοῦ Παύλου εἶναι ἄμετρα τὰ βάσανα καὶ θλίψεις ὅπου ἔπαθεν διὰ τὸν Χριστόν, καὶ μίαν φορὰν ἐδέχθηκε ραβδιὲς παρὰ μίαν σαράντα, ἀλλὰ λογιάζω αὐτὲς νὰ ἦταν μὲ τάξιν. Μὰ ἐτοῦτες, αἱ ξυλιὲς ἦτον ὡς εἴκοσι πέντε, τρελὲς καὶ πικρότατες. Διατί, τόσον συχνὰ μὲ ἔκρουξαν, ὥστε καὶ τὰ ξύλα ἐξεφλουδίσθησαν μὲ τὸ νὰ τύχουν χλωρά. Εἰς ὅλα τὰ μέρη μὲ βάρεσαν, ἀλλοῦ τὸ κορμὶ μου ἐκοκκίνησε, καὶ εἰς τοὺς περισσότερους τόπους ἐμαύρισε, καὶ ὅ,τι ἔκαμαν αἱ βενδοῦζες καὶ τὰ κέρατα, καὶ χάριτι Χριστοῦ ἰατρεύθηκα. Ὅμως τὸ ζερόν μου πρῶτον ἐμεινε βλαμένο, καὶ ποτὲ δὲν ἤμπορῶ νὰ ἀναπαυθῶ εἰς αὐτὸ τὸ μέρος.

Καὶ ὁπότεν ἐγὼ ἤμουν εἰς τὰ χέρια ἐκείνων τῶν δύο τυράννων, ὁ ἱεροδιάκονος τοῦ μοναστηρίου μας κύρ Νικηφόρος, ἐσηκώθη νὰ μοῦ βοηθήσει, καὶ ἡ παπαδιά μὲ τὲς ἄλλες γυναῖκες δὲν τὸν ἄφηκαν, καὶ εἰς τοῦτο καλὰ ἔκαμαν διὰ τὸ σκάνδαλον, ἀλλὰ ἔστεκε μακρόθεν, καὶ μὲ κοίταζεν καὶ ἔκλαιε πικρῶς διὰ τὰ βάσανά μου.

Καὶ τοῦτο δὲν τὸ γράφω διὰ ἔπαινον, ἀλλὰ διὰ νὰ ἔχει τινὰς κάποιον θάρρος καὶ ὑπομονὴν εἰς τὲς θλίψεις. Καὶ πολλοὶ φιλόχριστοι φίλοι μου μοῦ εἶπαν νὰ κάμουν τὴν ἐκδίκησιν εἰς αὐτονοῦς, καὶ ἐγὼ δὲν ἠθέλησα διὰ νὰ ἔχω κάποιον μισθὸν ψυχικόν.

...Βλέπετε τί καταραμένη συνήθεια ἔχει αὐτὸ τὸ γένος, καὶ τίς τοὺς κάμει Τούρκους; Τοὺς κάμει ἓνας ἄπιστος, ἓνας ἀγράμματος, ἓνας ὅπου δὲν ἠξεύρει οὔτε Θεὸν οὔτε διάβολον. Ἐνας ὅπου δὲν καταλαμβάνει τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ ἀπάνω, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς (κάτω). Δὲν ἠξεύρει ποῦ, καὶ πῶς περιπατεῖ, καὶ τὰ καταχθόνια δὲν τὰ νοᾷ, μηδὲ κόλασιν φοβᾶται, μήτε παράδεισον ὀρέγεται, ἀλλ' ἄνθρωπος ὡς τύχει ἁμαρτωλός, κακοποιός, φονεάς, ἀδικητής καὶ πόρνος, χωρὶς εὐχέας, δίχως παρακλήσιν καὶ δέησιν πρὸς τὸν Θεόν. Μόνον ἓνας μπαρμπέρης ἔρχεται μὲ ἓνα ψαλίδι, καὶ τὸν σημαδεύει εἰς τὰ ἀπόκρυφα μέρη καὶ τὸν κάνει τέλειον Τούρκον, καὶ τὲς γυναῖκες τοὺς παντάπασιν, δὲν τὲς μελετοῦν νὰ τὲς κάμουν Τούρκισες. Οὔτε εἰς τὸ Μετζίτι δὲν τὲς ἀφήνουν νὰ ὑπάγουσιν, ἀλλὰ εἶναι παντέρημες ἀπὸ παντὸς ἀγαθοῦ, καθὼς καὶ οἱ ἄνδρες τοὺς. Τὸ αὐτὸ κάμουν καὶ ὁπότεν ὑπανδρεύονται, ὁ κάθε ἓνας παίρνει γυναῖκες ζωντανὲς ἀπὸ δύο καὶ δις δύο καὶ περισσότερες.

Ἡ νηστεία τοὺς εἶναι ἐτούτη. Ὅλην τὴν ἡμέραν κρατοῦν, καὶ ὅλην τὴν νύκτα τρώγουν ὡσὰν λύκοι τὰ καλλίτερα φαγητὰ καὶ πιωτὰ ὅπου νὰ εὑρεθοῦν. Τότες τὰ καταλοῦν, ἐτότες τὰ παχέα κρέατα, καὶ πολὺ βουτυρομέλι, ἐτότες τελειώνουν τὲς σαρκικὰς ἐπιθυμίας. Καὶ πίστη εἶναι αὐτή; Ὅχι, ὄχι! παρὰ πλανοῦνται οἱ ἄθλιοι. Πίστις ἀληθινή εἶναι ἡ ἐδική μας τῶν Χριστιανῶν, καθὼς ὅλοι οἱ ἅγιοι Προφῆται μᾶς τὸ ἐβεβαίωσαν καὶ ὁ Χριστὸς καὶ Θεὸς μας, ἀπόστολοι καὶ πάντες οἱ ἅγιοι. Καὶ καθὼς εἶναι ἓνας οὐρανός, ἀγκαλὰ καὶ νὰ ἔχει δίπλες πολλές, μὰ ἓνας εἶναι. Καὶ καθὼς εἶναι μία ἡ γῆ, καὶ αὐτὴ ἂν μοιράζεται σὲ πολλὰ μερτικά, μὰ μία ὀνομάζεται. Ἡ ὡς καθὼς εἶναι μία θάλασσα, καὶ ἂν βλέπομεν καὶ ἀκούομεν ἄσπρη, μαύρη καὶ κόκκινη, μὰ πάλε ὅλαι ἀντάμα σμίγουνται, τοιοῦτης λογῆς εἶναι ἓνας Θεὸς τρισυπόστατος, λέγω, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ Θεὸς τῶν ὅλων, καὶ ἂν εἰποῦμεν, πῶς εἶναι πίστες πολλές, πρέπει νὰ εἰποῦμεν καὶ θεοὶ εἶναι πολλοί. Μὴ γένοιτο ἐτοῦτο, ᾧ γλυκύτατέ μου Ἰησοῦ Χριστέ. Ἀλλὰ Σὺ εἶ μόνος ἅγιος, Σὺ εἶ μόνος Κύριος, Ἰησοῦς Χριστός, εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς, Ἀμήν.

### Μέθοδος ἤγουν τέχνη πανουργική τοῦ διαβόλου<sup>42</sup>

...Βλέπετε, εὐλογημένοι χριστιανοί, τί πανουργίες ἐφύτρωσεν ὁ ἀνθρωποκτόνος διάβολος, καὶ τί κακὴν συμβουλὴν ἐσυμβουλεύθη μετὰ τῆς κακῆς αὐτοῦ συνοδείας, καὶ Μωάμεθ, κατὰ τοῦ χριστιανικοῦ γένους. Καὶ ἄλλον τρόπον δὲν ἤρξεν ὁ διάβολος νὰ πλανᾷ τοὺς χριστιανούς, παρὰ μὲ τὸν Μωάμεθ, καθὼς τὸν βλέπομεν καθημερούσιον εἰς τὴν βασιλείαν του, ἢ νὰ εἰπῶ καλλίτερα εἰς τὴν τυραννίδα του, ὅτι δὲν εἶναι βασιλεὺς, ἀλλὰ τύραννος, διατι ὁ Μωάμεθ ὄλωσδιόλου εἶναι σκεῦος, ἀγγεῖον καὶ κατοικητήριον τοῦ ἀνθρωποκτόνου διαβόλου, καὶ διὰ τοῦτο ἐπέρυσι τὸν ἐπαράστησα πὼς εἶναι Ἄντιχριστος, δηλαδὴ ἐνάντιος τοῦ Χριστοῦ. Καὶ εἰς τοῦτο δὲν σφάλλω, ὅτι ὁ Ἰωάννης εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν του ἔτξι τὸν βεβαιώνει. Ἴδου καὶ τὸ ὄνομά του: ἑξακόσια ἑξήντα ἕξ, λέγω Ὅτμάνες, ἤγουν Ὅσμανλῆς. (0=70+τ=300+μ=40+α=2+ν=50+ε=5+5=200. Σύνολον: 666). Καὶ εἰς τοῦτο μὴν φοβηθῆ τινάς, ὅτι ὁ Χριστὸς μετ' ἐμᾶς εἶναι, ἡ Παναγία, καὶ πάντες οἱ Ἅγιοι. Καὶ καθὼς ὀρίζει ἡ θεία του γλώσσα: Ἐγὼ στέλνω ἐσᾶς ὡς πρόβατα εἰς τοὺς λύκους, καὶ εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν (κεφ. ι´): Ἴδου ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς ἄρνas ἐν μέσῳ λύκων. Καὶ ἐὰν ὁ Θεὸς μεθ' ἡμῶν, τίς καθ' ὑμῶν, Σταθῆτε λοιπὸν στερεοὶ εἰς τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ. Ὅτι τὸ καλὸν ἄλογο μὲ γνωστικὸν στρατιώτην εἰς τὸν πόλεμον φαίνεται. Τὸ αὐτὸ καὶ ὁ πιστὸς Χριστιανὸς πλησίον τῶν Ἀγαρηνῶν.

Ἐπειδὴ καὶ μὲ κατηγορᾶς, πὼς ἔγραψα τὸν Μωάμεθ καὶ Ἀλῆν ὅτι εἶναι Ἄντιχριστοί, ἀμὴ ὁ Ἰωάννης ὅπου φωνάζει μετὰ μεγάλης φωνῆς καὶ τοὺς λέγει Ἄντιχριστοὺς, μάλιστα εἰς αὐτὸ τὸ τρίτο καὶ δέκατο κεφάλαιον γράφει, πὼς θέλουν νὰ τὸν προσκυνοῦν ὅλα τὰ ἔθνη, ὅλοι τὸν ἐπροσκύνησαν καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ ἔθνη καὶ γλώσσες ἐπῆραν τὸ ὄνομα τοῦ θηρίου, ἤγουν ἀπὸ ὅλες τὲς φυλὲς ἔγιναν Τοῦρκοι, καὶ εἰς ὅλα τὰ ἔθνη δίδει τὸν χάρακα καὶ τὴν βούλα του, καὶ πηγαίνουν καὶ ἔρχονται, καὶ πωλοῦν καὶ ἀγοράζουν. Λοιπὸν, ἀνάγνωσον μὲ προσοχὴν αὐτὸ τὸ κεφάλαιον καὶ τότες θέλεις νοήσεις καλλίτερα.

### Ἐγκώμιον εἰς τὸν λαοπλάνον Μωάμεθ καὶ Ἀλῆν<sup>43</sup>

Ἄλλοίμονον εἰς ἐκεῖνον τὸν ἀνθρωπον ὅπου θέλει νὰ ἀποθάνει εἰς τὴν πεπλανημένην θρησκείαν τοῦ πλάνου καὶ ἀποστάτου τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, λέγω τὸν Μωάμεθ, καὶ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ Ἀλῆ, οἱ ὅποιοι εἶναι καὶ εὐρίσκονται πάντοτε ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πυρὸς τῆς κολάσεως ὁμοῦ μὲ τὸν πατέρα τους τὸν διάβολον. Καὶ οἱ ταλαίπωροι οἱ Τοῦρκοι, ὡς ὄντως πεπλανημένοι ὅπου εἶναι, ἐλπίζουν ἀπ' αὐτοὺς σωτηρίαν, ἐκεῖνοι δὲ παιδεύονται πάντοτε, ἡμέρα καὶ νύκτα, εἰς τὴν ἀτελεύτητον κόλασιν, μὲ τὸν πατέρα τους τὸν Σατανᾶν, κατὰ τὴν Ἀποκάλυψιν τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, ὅστις τοὺς εἶδε ὀφθαλμοφανῶς εἰς τὸ πῦρ τῆς γέεννης, καθὼς φανερῶναι ἐν κεφ. 20, ἐδάφ. 10, καὶ λέγει: ὁ διάβολος ὁ πλανῶν αὐτούς, ἐβλήθη εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρὸς καὶ θείου, ὅπου τὸ θηρίον καὶ ὁ ψευδοπροφήτης, καὶ βασανισθήσονται ἡμέρα καὶ νύκτα εἰς τοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἐγὼ δὲ λέγω, ὁ διάβολος, ὅπου γράφει

42. Ν. Τέρπου, ὁ.π., σσ. 409-410.

43. Ὅ.π., σσ. 401-404.

ὁ Ἰωάννης, εἶναι ὁ πρῶτος τῆς κολάσεως ἦτοι ὁ Ἐωσφόρος καὶ Σατανᾶς, ὁποῦ πλανᾷ τὸν κόσμον καὶ τὸν Μωάμεθ μετὰ τὸν Ἀλῆ. Τὸν μὲν Ἀλῆ τὸν γράφει ὁ Ἰωάννης «θηρίον», καὶ ἀληθινὰ θηρίον ἀγριώτατον ἐστάθη, καὶ ἀσελγῆς, καθὼς ἠκούσαμεν καὶ εἶδαμεν. Καὶ τὸν Μωάμεθ τὸν γράφει ψευδοπροφήτην, καὶ ἀληθινὰ ἐτζι ἐστάθη ψεύστης καὶ πλάνος, αὐτὸς καὶ οἱ διάδοχοί του ἕως τὴν σήμερον, καὶ τοὺς εἶδε ὁ Ἰωάννης καὶ τοὺς τρεῖς εἰς τὴν λίμνην τῆς φωτίας, καὶ τιάφι, ἐκεῖ ὅπου καίονται καὶ βασανίζονται εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, αὐτοὶ καὶ ὅσοι πιστεύουν ὡς αὐτοί. Καὶ οἱ ταλαίπωροι Ἀγαρηνοὶ γελιοῦνται καὶ πλανῶνται εἰς αὐτούς, καὶ ἐλπίζουν οἱ ἀπέλπιστοι νὰ κάμουν κάποιαν πρεσβείαν εἰς τὸν θεὸν διὰ τοὺς πολλοὺς Ἀγαρηνοὺς. Αὐτοὶ οἱ ἐναντίοι τοῦ Χριστοῦ εὐρίσκονται εἰς τὸ σκότος τῆς κολάσεως καὶ εἰς τοὺς ἀλύτους δεσμοὺς τοῦ ἄδου, καὶ δὲν ἤμποροῦν νὰ γλυτώσουν τοῦ λόγου τους ἀπὸ τὰ δυνύχια τοῦ τρικεφάλου δράκοντος. Αὐτοὶ οἱ δύο λέγω, ὁ Μωάμεθ καὶ ὁ Ἀλῆς, καὶ ὅσοι πιστεύουν ὡς αὐτοί, εἶναι ἴδιοι Ἀντίχριστοι, καθὼς ἀποφασίζει ὁ ἄνωθεν Ἰωάννης, λέγοντας: *ὅποιος δὲν πιστεύει ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι θεὸς ἀληθινός, κόντρα τοῦ Χριστοῦ ὑπάγει καὶ ἐχθρὸς αὐτοῦ εἶναι.* Εἰς ἐτοῦτο γνωρίζονται οἱ ἀντίχριστοι εἰς κάθε γνωστικὸν ἄνθρωπον, ἀγκαλὰ καὶ νὰ λέγουν οἱ Τοῦρκοι ἀλάχ, ἀλάχ, ἦγουν θεέ, θεέ.

Ἐτοῦτο μὴν τὸ θαυμάζεις, ὦ χριστιανέ, ὅτι καὶ οἱ διάβολοι εἶπαν τοῦ Χριστοῦ: *σὺ εἶ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ὑψίστου καὶ μὴ μας προκαίρου βασανίζεις.* Λοιπὸν ὁ Χριστὸς κηρύττει παρθενίαν καὶ αὐτοὶ οἱ δύο βεβαιώνουν καὶ κηρύττουν διὰ καλὸν τὴν ἀσελγείαν καὶ τὴν ἀρσενοκοίτιαν. Ὁ Χριστὸς διδάχνη νηστείαν καὶ ξηροφαγίαν, καὶ αὐτοὶ παραγγέλλουν νὰ τρώγουν πολλὰ μετὰ παχέα καὶ λιπαρὰ φαγητά. Ὁ Χριστὸς εἰς σαράντα μερόνυχτα μίαν φορὰν ἔφαγε, καὶ αὐτοὶ εἰς εἴκοσι ἑννέα ἡμέρας, ἦγουν ἐνοῦ φεγγαρίου, ὀγδοήντα ἑπτὰ φορὲς τρώγουν. Ὁ Χριστὸς παραγγέλλει εἰς ὅλους, μάλιστα ἐμᾶς τῶν ἱερέων νὰ εἴμαστε καθαρὸι καὶ ἀμόλυντοι ἀπὸ παντὸς ἁμαρτήματος, καὶ αὐτοὶ οἱ δύο δίδουν θέλημα τῶν ὄλων καὶ τῶν χοτζάδων νὰ κάμουν ὅ,τι κακὸν ἠμποροῦν, νὰ εἶναι ἐλεύθεροι, ἀκανόνιστοι καὶ ἀναμάρτητοι. Ὁ Χριστὸς ὀρίζει: *ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ* καὶ ὁ Μωάμεθ τὸ ἐναντίον: *ἐγὼ εἶμαι ἀποσταλμένος ἀπὸ τὸν θεόν, ἐγὼ δὲ τοῦ λέγω ἀποστάτης τοῦ θεοῦ εἶναι.*

Ὁ Χριστὸς ὀρίζει: κανένας δὲ ἀνέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν, παρὰ ἐκεῖνος ὁποῦ ἐκατέβη ἀπὸ τὸν οὐρανόν, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὁποῦ εἶναι εἰς τὸν οὐρανόν. Καὶ ὁ Μωάμεθ κόντρα ὑπάγει τῆς ἀληθείας, καὶ λέγει: *ἐγὼ εἶμαι μέγας καὶ ἀπόστολος τοῦ θεοῦ.* Ἰδέτε, σοφώτατοι χριστιανοί, ἐτοῦτος εἶναι βέβαια ἀντίχριστος. Ὁ ἀγιώτατος νόμος ὀρίζει, ὅτι ἡμεῖς οἱ ἱερεῖς νὰ εἴμαστε ἀπείρακτοι ἀπὸ παντὸς βασιλικοῦ δοσίμου, καὶ αὐτοὶ, τὸ ἐναντίον, ἐμᾶς πειράζουν περισσότερο, ὅχι μόνον οἱ πασιάδες καὶ σιατηρλίκια μᾶς γυρεύουν, ἀλλὰ καὶ κάθε Τοῦρκος εἰς πᾶσαν παπᾶν ἐνόχλησιν τοῦ δίδουν καὶ ἄσπρα τοῦ γυρεύουν.

Οἱ ἀγιώτατοι καὶ θεόγραπτοι νόμοι καὶ εὐλαβεῖς χριστιανοὶ μᾶς ἔχουν εἰς μεγάλην ἀγάπην καὶ εὐλάβειαν, καὶ αὐτοὶ μᾶς ἔχουν εἰς οὐδέν, ἀλλὰ μᾶς λογιάζουν ὡς σιχαντερὰ καὶ βρωμερὰ ζῶα, καὶ κάθε λόγον σαπρὸν εἰς ἐμᾶς τὸν κεντρεύουν, καὶ μετὰ πέτρες καὶ σβουნიῆς ἐμᾶς σημαδεύουν.

Καὶ τί λογιάζετε, εὐλογημένοι χριστιανοί, πῶς νὰ εἶναι ἄλλος ἀντίχριστος; Ὅχι! παρὰ ὁ Μωάμεθ εἶναι καὶ οἱ συνακόλουθοί του. Καὶ πῶς δύναται ὁ ἄλλος ἀντίχρι-

στος εις σαρανταδύο μήνες, καθὼς φανερώνει εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν, ἐν κεφ. ιά, νὰ πλανᾶ πολλοὺς ἀνθρώπους εἰς ὅλον τὸν κόσμον; Ἀδύνατον εἶναι τοῦτο. Μόνον ἐτοῦτος εἶναι βέβαια, ὅτι εἰς τὰ τέσσερα μέρη τοῦ κόσμου ἔδωκε τὴν σφραγίδα του, καθὼς τὴν βλέπομεν καὶ φανερώνει ὁ Ἰωάννης εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν (κεφ. 20, ἐδάφ. 8) λέγοντας: *Καὶ θέλει ἔβγει νὰ πλανέσει τὰ ἔθνη ὅπου εἶναι εἰς τὲς τέσσερες γωνίες τῆς γῆς καὶ εἰς τὸ πλάτος τῆς γῆς, καὶ ἐπερίλαβε τὸν τόπον τῶν ἁγίων.* Ἐτοῦτο ἀγροικιέται διὰ τὸ Σίναιον ὄρος καὶ ἁγίαν πόλιν Ἱερουσαλήμ, ὅτι αὐτὸς σήμερον κυριεύει αὐτουνοὺς τοὺς ἁγίους τόπους. Καὶ πρὸς ἐμένα ἄλλος ἀντίχριστος δὲν εἶναι μόνον ὁ Μωάμεθ καὶ ὁ Ἀλῆς καὶ οἱ πιστεύοντες ὡς αὐτοί.

*Περὶ τοῦ τί ἐστὶ Θεός<sup>44</sup>. Καὶ πῶς λέγεται Τρισυπόστατος, καὶ παράδειγμα τῆς Γεννήσεως αὐτοῦ.*

#### Ἀπόκρισις

Θεὸς εἶναι οὐσία νοερά, ἡγου μετὸν νοῦν μόνον νὰ τὸν ἰδῆ, ἢ νὰ τὸν καταλάβῃ τινὰς κατὰ τὸ δυνατόν. Εἶναι ἀθεώρητος τε, καὶ ἀνερμήνευτος, ἡγουν ὅπου δὲν ἡμπορεῖ τινὰς, μήτε νὰ τὸν ἰδῆ, μήτε νὰ τὸν ἐρμηνεύσῃ, ποίας γενεᾶς, ἢ τί πρᾶγμα, ἢ ποταπὸς εἶναι. Ὁ Θεὸς γὰρ εἶναι Πνεῦμα ἄυλον, ἡγουν δὲν εἶναι ὑλικὸς ἀπὸ ὕλην. Οἱ ἄνθρωποι εἶναι ὑλικοὶ καὶ κτιστοί, ὁ δὲ Θεὸς εἶναι ἀκτιστος, ἄυλος καὶ ἀσώματος. Σώματα καὶ ὑλικά καὶ κτιστὰ λέγονται ὡσὰν ὁ οὐρανός, ἡ γῆ, οἱ ἄνθρωποι, ἡ Σελήνη, οἱ ἀστέρες, τὰ ζῶα πάντα, ἔρπετά, πετεινὰ πτερωτά, καὶ ὁ κόσμος ὅλος. Ὁ δὲ Θεὸς εἶναι ὀφθαλμὸς ἀκοίμητος καὶ Νοῦς ἀεικίνητος. Ὁ Θεὸς εἶναι οὐσία δημιουργικὴ πάντων τῶν ὀρωμένων καὶ ἀοράτων κτισμάτων. Ἦγουν εἶναι δημιουργὸς πάντων τῶν φαινομένων καὶ ἀοράτων πραγμάτων, τουτέστι τοῦ Οὐρανοῦ, τῆς Γῆς, τοῦ Ἡλίου, τῆς Σελήνης, τῶν ἀστέρων, τῆς θαλάσσης καὶ πάντων τῶν ἐν αὐτῇ, τῶν Ἀγγέλων, τῶν ἀνθρώπων, τῶν ζώων καὶ κτισμάτων, τῶν πετεινῶν καὶ ἐρπετῶν καὶ θηρίων καὶ πάντων τῶν ὀρατῶν καὶ ἀοράτων ποιημάτων. Πάντων εἶναι κτίστης καὶ δημιουργὸς ὁ παντοκράτωρ καὶ πανάγαθος καὶ πανοικτίρμων Θεός. Καὶ δόξα αὐτῷ τῶν ἐν Τριάδι ὑμνουμένων καὶ προσκυνουμένων Θεῶ. Πάντοτε, νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

#### Ἐρώτησις

Καὶ διὰ τί λέγεται Θεός, ὁ Θεός;

#### Ἀπόκρισις

Θεὸς μὲν λέγεται ἀπὸ τοῦ θεωρεῖν καὶ βλέπεν τὰ πάντα, τὰ τε οὐράνια καὶ τὰ ἐπίγεια. Βλέπει καὶ κρατεῖ καὶ διατηρεῖ, ἡγουν φυλάττει καὶ κυβερνᾶ αὐτά, ὡσὰν νὰ εἰπῆς θεωρὸς καὶ Θεός, ἡγουν θεατὴς πάντων τῶν φαινομένων καὶ ἀφανῶν πραγμάτων, ὡς εἶπομεν. Καὶ πάλιν λέγεται Θεός, ἀπὸ τοῦ θέω, τὸ τρέχω.

#### Ἐρώτησις

Τί εἶναι τὸ κοινὸν τῆς Ἁγίας Τριάδος;

44. Ν. Τέρπου, *Ζητήματα διάφορα θεολογικά*, σσ. 7-9, 61-65, 93-95..

## Ἀπόκρισις

Κοινὸν εἶναι ἡ οὐσία. Κοινὸν θέλει νὰ εἰπῆ, πῶς ἔχουσι καὶ τὰ τρία πρόσωπα ἴσια ἓνα πράγμα. Κοινὸν εἶναι λοιπὸν τὸ ἄναρχον, ἡ δύναμις, ἡ ἀγαθότης, ἡ σοφία καὶ ἡ δικαιοσύνη. Καὶ πάντα ἔχουσιν ἴσια, ὁ Πατήρ, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, χωρὶς τῶν ἰδίων αὐτῶν.

## Ἐρώτησις

Πόσας οὐσίας ὁμολογεῖς ἐπὶ Θεοῦ;

## Ἀπόκρισις

Μίαν οὐσίαν λέγω, μίαν φύσιν, μίαν μορφήν, ἓνα γένος, μίαν δόξαν, μίαν ἀξίαν καὶ κυριότητα.

## Ἐρώτησις

Πόσας ὑποστάσεις ὁμολογεῖς ἐπὶ Θεοῦ;

## Ἀπόκρισις

Τρεῖς ὑποστάσεις ὁμολογῶ ἐπὶ Θεοῦ, τρία πρόσωπα, τρία ἴδια, τρία ἄτομα καὶ τρεῖς χαρακτήρας.

## Ἐρώτησις

Διατί λέγεται ὁ Πατήρ, Πατήρ;

## Ἀπόκρισις

Πατήρ λέγεται, ὡς τὰ πάντα τηρῶν. Ἦγουν ὡς τὰ πάντα φυλάττων καὶ ἀνθρώπους καὶ ζῶα καὶ τὸν κόσμον ὅλον, ὡσάν νὰ εἰπῆς πάντων τηρητής.

## Ἐρώτησις

Ὁ Υἱὸς διατί λέγεται Υἱός;

## Ἀπόκρισις

Υἱὸς λέγεται παρὰ τὸ οἶος, ἦγουν ὁποῖος καὶ ὁμοιος. Διότι οἶος ἐστὶν ὁ Πατήρ, τοιοῦτος εἶναι καὶ ὁ Υἱός, ὁμοιος γὰρ εἶναι ὁ Υἱὸς τῷ Πατρί.

## Ἐρώτησις

Καὶ τὸ πνεῦμα διατί λέγεται πνεῦμα;

## Ἀπόκρισις

Πνεῦμα λέγεται, παρὰ τὸ πᾶν νεῦμα ὀξέως ἐπινοεῖν, ἦγουν πᾶσα νεῦσις συντόμως ἐπινοεῖται διὰ μέσου αὐτοῦ. Τὸ γὰρ Ἅγιον Πνεῦμα τὰ πάντα ἐρευνᾷ καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ.

## Ἐρώτησις

Ἐπὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος τίς εἶναι πρῶτος καὶ τίς εἶναι ὕστερος;

*Ἀπόκρισις*

Ἐπὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος, οὐδείς εἶναι πρῶτος, καὶ οὐδείς εἶναι ὕστερος. Ἀλλὰ ἅμα ὁ Πατήρ, ἅμα ὁ Υἱός, ἅμα τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον. Καὶ διὰ τοῦτο συνάναρχοι λέγονται καὶ ἄναρχοι. Ἄναρχον δὲ λέγεται τὸ πρὸ τῆς ἀρχῆς ὄν. Ἄναρχος λοιπὸν ὁ Πατήρ, ἄναρχος ὁ Υἱός, ἄναρχον τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον. Καὶ δὲν εἶναι ὁ ἕνας πρῶτος καὶ ὁ ἄλλος ὕστερος, ἀλλὰ ἅμα εἶναι καὶ οἱ Τρεῖς, Πατήρ, Υἱός καὶ Πνεῦμα Ἅγιον. Καὶ διὰ τοῦτο εἶναι καὶ ὀνομάζονται συνάναρχοι.

*Τὰ ὀνόματα τοῦ Ἀντιχρίστου*

Ἄ	1	
μ	40	
ν	50	
ὀ	70	Ἄρνιον ἄκακον καὶ
ς	200	δίκαιον εἶναι ὁ Χρι-
Ἄ	1	στός.
δ	4	
ι	10	
κ	20	
ο	70	
ς	200	
χξστ´	666	
Ἄ	1	
λ	30	
η	8	
θ	9	Ἀληθινός καὶ θε-
ἦ	8	ραπευτής εἶναι ὁ
ς	200	Χριστός.
Β	2	
λ	30	
α	1	
β	2	
ε	5	
ρ	100	
ὀ	70	
ς	200	
χξστ	666	

Τὰ ὀνόματα τοῦ Ἀντιχρίστου

Κ	20	Καλὸς ποιμὴν καὶ
α	1	ὁδηγὸς τῶν λογικῶν
κ	20	προβάτων εἶναι ὁ
ὁ	70	Χριστός.
ς	200	Εἰς ἓνα βασι-
Ὅ	70	λειον τοῦ Κόσμου τοῦ-
δ	4	του, τὴν σήμερον
η	8	εὐρίσκονται πολλοὶ
γ	3	Ἀντίχριστοι, κατὰ
ὁ	70	τὸν Ἀπόστολον Ἰω-
ς	200	άννην.
χξστ´.	666	

Διὰ τὴν φυτεύσης κάθε λογῆς δένδρον χωρὶς κόπον<sup>45</sup>

Εἰς τὸν Νοέμβριον μήνα, ὅ,τι ἡμέρα τύχει, κόψε κλαδί χοντρὸν ὡσάν τὴν ἄντζα σου, ὁμοίως καὶ εἰς τὸ μάκρος ὡσάν τὴν ἀρίδα σου. Καὶ ἂν εἶναι χοντροτέρου καὶ λιανότερου δὲν βλάβει, πλὴν τὰ γεματότερα πλέον προκόπτουν. Καὶ ἔτζι θέλεις ἔχει ἓνα τόπον ἴσιον, καὶ τὴν κρούξη ὁ ἥλιος καὶ τὴν βρέξη βροχὴ ἀπάνω. Καὶ τότε στῶσε εἰς τὴν ἰσιάδα κοπρίαν παλαιάν ὡς τρία δάκτυλα, ἔπειτα ἀράδισε τὰ κοντόξυλα ἀράδα ἀράδα εἰς τὴν παλαιάν κοπρίαν. Τὰ ὁποῖα ξύλα κουντουρωμένα τὴν εἶναι ἀπὸ δύο ἡμισυ πιθαμὲς τὸ μάκρος. Καὶ σκέπασέ τα πάλιν με παλαιάν κοπρίαν, ὡς μίαν πιθαμὴν, ἢ καὶ ὀλιγώτερον καὶ βάλε τριγύρου πέτρες ἢ ξύλα, διὰ τὴν μὴν φεύγει ἢ κόπρος.

Καὶ ἀκόμη τὴν βάλῃς ἀπάνω ἀγκάθια διὰ τὴν μὴν τὸ σκορποῦν οἱ ὄρνιθες. Καὶ ἂν ἔχῃς τοὺς λάκκους καμωμένους ἀπὸ τὰ πέρσι, εἶναι πλέον καλλίτερον. Ὅ,τι δένδρον θέλεις, ἐλαία, μηλιά, ἀπιδιά, μουριά, λεμονιά, καὶ ἄλλα ὅ,τι θέλεις, πλὴν τὸν Μάρτιον μήνα τὴν ἐξωβγάλῃς με ἐπιτηδειότητα καὶ τὴν σκεπάσῃς εἰς τόπον δουλευμένον καὶ ἀπάτητον ἀπὸ ζῶα, καὶ τὴν εἶναι φραγμένος, καὶ τὴν κούντουρα μὴν τὴν βάνεις εἰς τὸν λάκκον ὀρθά, μήτε πλάγια, ἀλλὰ ὀλίγον γυρμένα καὶ τελείως τὴν εἶναι σκεπασμένα ἓνα δάκτυλον, εἰς τὴν ὀλιγώσιν τοῦ φεγγαρίου. Καὶ ἔτζι θέλεις κάμει δένδρα ὠραιότατα ἡμερὰ ἀπὸ τὴν ρίζαν, καὶ φυτρώνοντας τὰ βλαστάρια, πλέον τὴν μὴν ἀφήσεις, μόνον δύο ἢ τρία, διὰ τὴν δυναμώσει τὸ δένδρον. Καὶ μίαν φορὰν ὅπου θέλεις τὴν γίνονται γλήγορα σκάψε τα συχνὰ τὴν γίνουν τρανὰ καὶ βάλε ἀπὸ ἓνα σημάδι διὰ τὴν μὴν χάσῃς τοὺς λάκκους. Ἐτοῦτο εἶναι βέβαιον, ὅτι ἐγὼ ἐφύτευσα ὡς διακόσια δένδρα καὶ ἀπ' αὐτὰ ἔφαγα καρπούς.

Νεκτάριος

45. Ν. Τέρπου, ὁ.π., σσ. 91-92.

## ΥΜΝΟΣ

Κατὰ Ἀλφάβητον διὰ στίχων εἰς τὴν Ὑπεραγίαν  
ΔΕΣΠΟΙΝΑΝ ΘΕΟΤΟΚΟΝ<sup>46</sup>

**Ἄ**νοιξον δέομαι Ἄγνή, τὰ ταπεινά μου χεῖλη, τοῦ ἀνυμνεῖν,  
καὶ ἐπαινεῖν, τὰ σὰ καὶ ἀναγγέλλειν.

**Β**άτον σέ εἶδε Μωϋσῆς, καὶ πλάκα γεγραμμένην, Μὲ το  
δακτύλι τοῦ Θεοῦ, εἶσαι ζωγραφισμένη.

**Γ**ένος ἀνθρώπων σέ ὕμνεϊ, καὶ τάξεις τῶν Ἀγγέλων, Χαῖρε εἰ-  
ρήνη καὶ χαρὰ, δόξα τῶν Ἀρχαγγέλων.

**Δ**ῶρον προσφέρω λογικόν, Κόρη Χαριτωμένη, Κυρία καὶ Βα-  
σίλισσα, ὑπερδεδοξασμένη.

**Ε**ὐχαριστῶ σοι Δέσποινα, ποῦ σ' ἔχω βοηθειαν, Στὴν θάλασσαν  
ὑπέρμαχον, στὴν Γῆν παρηγορίαν.

**Ζ**ωὴ ὑπάρχεις καὶ χαρὰ, καὶ τῶν Πατέρων κλέος, καὶ θαυμα-  
στὸν Παλάτιον, τοῦ μόνου Βασιλέως.

**Ἡ** τὸν Χριστὸν κηύσασα, τὸν Ποιητὴν τοῦ Κόσμου, Βασίλισ-  
σα τοῦ Οὐρανοῦ, τῆς Γῆς καὶ τοῦ νοός μου.

**Θ**αυμάστωσον τὴν χάριν σου, ποῦ σ' ἔχομεν Μητέρα, καὶ φύ-  
λαξόν μας Δέσποινα, νύκτα καὶ τὴν ἡμέρα.

**Ί**ασέ με τὸν δοῦλον σου, Κόρη χαριτωμένη, καὶ φώτισόν μου  
τὴν ψυχὴν, μόνη εὐλογημένη.

**Κ**υρία μου καὶ Δέσποινα, παρηγορήτισά μου, ὁπότεν σέ πα-  
ρακαλῶ, φθάνεις Βασίλισσά μου.

**Λ**αμπάδα εἶσαι φωτεινὴ, φύλαξον, λάμπρυνόν με, ἐλέησόν με  
Πάναγνε, καὶ ἐλευθέρωσόν με.

**Μ**αρία Κυριώνυμε, ὕμνος τῶν Ἀσωμάτων, χαῖρε Πηγὴ, χαῖρε  
Αὐλή, τῶν λογικῶν προβάτων.

**Ν**αὸς Θεοῦ Πανάγιε, καὶ καλλονὴ Ἀγγέλων, Χαίροις σοι ἔφη  
Γαβριήλ, χαρὰ τῶν Ἀρχαγγέλων.

**Ξ**ένον θαῦμα καὶ παράδοξον, πῶς ἦλθεν ὁ Θεός μου, καὶ ἐσαρ-  
κώθη ὑπὸ σοῦ, ὁ Ποιητὴς τοῦ Κόσμου.

**Ὅ** Γαβριήλ ὁ θαυμαστός, εἰς Ναζαρέτ τὴν πόλιν, τὸ χαῖρε προ-  
σεφώνει σοι, καθὼς τὸ ξεύρουν ὄλοι.

**Π**αράδεισε πανθαύμαστε, κατὰκαρπος Ἑλαία, Χαῖρε ὁποῦ ἐ-  
γέννησες, Χριστὸν τὸν Βασιλέα.

**Ρ**άβδος ὁποῦ ἐβλάστησες, τὸν πάντων πλαστοουργόν μας, τὸν  
οὐρανοῦ τε καὶ τῆς γῆς, Κύριον καὶ Θεόν μας.

**Σ**τέφανος δωδεκάστερος, εἶσαι Χαριτωμένη, φέρων χαρὰς μη-  
νύματα, πάση τῇ οἰκουμένῃ.

46. Ν. Τέρπου, ὁ.π., σσ. 99-103.



**Τ**ιμιωτέρα Χερουβίμ, καὶ πάντων ἀνωτέρα, παντός τοῦ κόσμου Δέσποινα καὶ τοῦ Θεοῦ Μητέρα.

**Υ**ψηλοτέρα Οὐρανῶν, ὑπερκαθαρωτέρα, τῶν οὐρανίων στρατιῶν, εἶσαι τιμιωτέρα.

**Φ**έγγους Ἡλίου ὄρατοῦ, λαμπροφωτεινότερα, χαῖρε ὅτι ἐφάνηκες, καθέδρα ὑπερτέρα.

**Χ**αῖρε σεμνή Περιστερά, ὑπερευλογημένη, Χαῖρε Ἀδάμ ἀνοίξασα, πύλην τὴν κεκλεισμένην.

**Ψ**αλτῆρα εἶσαι τοῦ Δαβὶδ καὶ τῆς κιννύρας θαῦμα, ὄργανον δωδεκάχορδον καὶ Σολομῶντος ἄσμα.

**Ω** Παναγία Δέσποινα, δέξαι μου τοῦ ἀθλίου, τὸν ὕμνον τὸν μικρότατον, δούλου σου τοῦ ἀχρείου.

## SUMMARY

*Mihalis G. Tritos*

## NEKTARIOS TERPOS: THE MOSCHOPOLITAN TEACHER OF THE NATION

Nektarios Terpos was one of the distinguished scholarly clerics who flourished in the mid-18th century. Through the battles he waged and his general spiritual activity, he was instrumental in curbing the wave of conversion to Islam and preventing the north-western frontier areas of Greece from turning Turk.

During his abbacy, the Monastery of Ardenitsa flourished and became the spiritual centre of the whole area, doing much social, charitable, and educational work.

Two of his works survive. One is *Faith*, which was printed in Venice in 1732 and enabled him to speak directly to the enslaved Greeks, strengthening their collective national morale, and helping them to withstand the Turks' provocations and atrocities. The other is *Various Theological Problems in Question-and-Answer Form*, which was published in Venice in 1779. Here, Terpos closely examines the mysteries of the Holy Trinity and the divine Incarnation, discusses the interpretation of the number 666 in the Book of Revelation, and concludes with some practical instructions on 'How to plant any manner of tree without toil'.